

ธรรมนูญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

ที่ระลึกพิธีแสดงมุทิตาสักการะ

พระครูอาทรปทุมกิจ

(ดำรงค์ อคฺควโร)

ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระครูอาทรปทุมกิจ (ดำรงค์ อคฺควโร)
เจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม, เจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

ธรรมนูญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

ที่ระลึก
เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช
๕ ธันวาคม ๒๕๕๓
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์

พระครูอาทรปทุมกิจ
(ดำรงค์ อคฺควโร น.ธ.เอก)

เจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม
เจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก
แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

เป็น

พระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะแขวง ชั้นเอก
(จว.ชอ.)
ในราชทินนามเดิม

"สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ
การให้ธรรมเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง"

ธรรมนูญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

จัดพิมพ์เผยแพร่

พระครูอาทรปทุมกิจ
(ดำรงค์ อคฺควโร)
เจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม
เจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

คณะผู้ร่วมจัดพิมพ์

- คณะสงฆ์วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม
- คณะศิษยานุศิษย์

พิมพ์ครั้งที่ ๑

๕ ธันวาคม ๒๕๕๓
จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ :

สำนักพิมพ์ธำรงธรรม
"เพียรเพื่อพุทธธรรม"

๑/๑๗๒ ถนนประเสริฐมนูกิจ แขวงนวมินทร์ เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ ๑๐๒๓๐
โทร. ๐-๒๕๑๐-๐๗๒๙, ๐-๒๕๑๐-๐๗๓๙, ๐๘๑-๙๒๙๙๗๖๖
E-mail : buddhist-9@hotmail.com

คำปรารภ

หนังสือ **"ธรรมนูญชีวิต"** อันนับเป็นผลงานมีคุณค่ายิ่งของพระเดชพระคุณ **พระพรหมคุณาภรณ์** (ป. อ. ปยุตฺโต) เล่มนี้ อาตมภาพตั้งใจรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้น เป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านสาธุชนและท่านผู้ใฝ่ในธรรมทั้งหลาย **เพื่อเป็นประโยชน์เป็นคู่มือในการประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา** และเพื่อการสร้างสรรค์ จรรโลง ดำรงรักษาไว้ ซึ่งหลักพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

หวังว่า ท่านทั้งหลายที่ได้รับหนังสือนี้ไปแล้ว ได้อ่านและศึกษาจนเข้าใจ ประโยชน์ก็จะเกิดขึ้นกับท่านทั้งหลาย หายเคลือบแคลงสงสัย เกิดปีติปราโมทย์ ร่าเริง บันเทิงจิตยิ่งขึ้น สามารถน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ เข้าถึงพระสัทธรรม นำชีวิตและการงาน ให้ประสบผลสำเร็จเจริญรุ่งเรืองสืบไป

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และอานิสงส์ที่เกิดจากการจัดพิมพ์หนังสือนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้เกิดความสุขความเจริญ แด่ท่านสาธุชนผู้มีศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนา อีกทั้งขออนุโมทนากับท่านที่มีส่วนช่วยทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จตามประสงค์ ขอทุกท่านจงเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ประสงค์จำนงหมายในสิ่งใด ขอให้สมประสงค์ในสิ่งนั้นทุกประการ และมีความเจริญรุ่งเรืองในธรรมตลอดกาลทุกเมื่อ เทอญ

ขอเจริญพร

(พระครูอาทรปทุมกิจ)

เจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม, เจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

ประวัติสังเขป

พระครูอาทรปทุมกิจ

(ดำรงค์ อคฺควโร น.ธ.เอก)

เจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม

เจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

ชื่อ

พระครูอาทรปทุมกิจ (ดำรงค์) ฉายา อคฺควโร อายุ ๕๙ พรรษา ๓๓ วิทยฐานะ น.ธ.เอก วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

- เป็นเจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม
- เป็นเจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

สถานะเดิม

ชื่อ ดำรงค์ นามสกุล วงค์เพ็ง เกิดเมื่อ ๖ ฯ ๔ ค่ำ ปีเถาะ ตรงกับ วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๙๔ ณ บ้านเลขที่ ๙ หมู่ ๖ แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

ชื่อบิดา นายสุรินทร์ ชื่อมารดา นางจีน นามสกุล วงค์เพ็ง

บรรพชาอุปสมบท

เมื่อ วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ วัดแสนสุข แขวงมีนบุรี เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร

โดยมี พระครูมีนธรรมภาณ วัดแสนสุข เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร เป็นพระอุปัชฌาย์

พระครูศีลโสภณ วัดแสนสุข เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระครูรัตนปทุมากร วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๕๒๐ สอบไล่ได้ชั้นนวกภูมิ วัดแสนสุข คณะสงฆ์เขตมีนบุรี กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๒๑ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นตรี วัดแสนสุข สำนักเรียนคณะเขตมีนบุรี

พ.ศ. ๒๕๒๘ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นโท วัดแสนสุข สำนักเรียนคณะเขตมีนบุรี

พ.ศ. ๒๕๓๐ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก วัดแสนสุข สำนักเรียนคณะเขตมีนบุรี

การศึกษาพิเศษ

พ.ศ. ๒๕๒๔ สำเร็จหลักสูตรบรรเทาสาธารณภัย และดับเพลิง ของกองบังคับการตำรวจดับเพลิง กรมตำรวจ

พ.ศ. ๒๕๓๓ สำเร็จหลักสูตรโรงเรียนพระสังฆาธิการ (ธรรมเสนา) ที่วัดศรีบุญเรือง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

ความชำนาญ (พิเศษ)

- ชำนาญในการก่อสร้างและนวกรรมการก่อสร้าง
- ชำนาญในงานสาธารณสงเคราะห์ภายในวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม

งานการปกครอง

พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นผู้รักษาการเจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นเจ้าคณะแขวงสามวาตะวันออก

พ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นเจ้าอาวาสวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๓๓ - ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสนามหลวง แผนกธรรม
- เป็นผู้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษา และเปิดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนโรงเรียนวัดบัวแก้ว เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร และโรงเรียนอื่นๆ ภายในแขวงที่ปกครองทั้งหมด

งานการศึกษาสงเคราะห์

งานตั้งทุนการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๑ ตั้งทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา "โดยพระครูใบฎีกาดำรงค์ อคฺควโร" ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-328 65-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๑๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นหนึ่งพันบาทถ้วน)

งานเพิ่มทุนการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๒ เพิ่มทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **“โดยพระครูใบฎีกาดำรงค์ อคฺควโร”** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-328 65-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๔,๐๐๐ บาท (สี่พันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๖ เปลี่ยนชื่อทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **“โดยพระครูอาทรปทุมกิจ”** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-328 65-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๑๕,๒๓๕ บาท (หนึ่งหมื่นห้าพันสองร้อยสามสิบห้าบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๙ เพิ่มทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **“โดยพระครูอาทรปทุมกิจ”** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-32865-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ เพิ่มทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **“โดยพระครูอาทรปทุมกิจ”** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-32865-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๒ เพิ่มทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **“โดยพระครูอาทรปทุมกิจ”** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-32865-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๓ เพิ่มทุนระดับประถมศึกษา ในบัญชีทุนชื่อทุนส่งเสริมการศึกษา **"โดยพระครูอาทรปทุมกิจ"** ธนาคารทหารไทย สาขามีนบุรี เลขที่ 037-3-32865-7 ประเภทฝากประจำ ๓ เดือน เป็นจำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาทถ้วน)

รวมผลงานการตั้งทุนและเพิ่มทุน
เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๒๘,๐๑๓.๕๐ บาท
(สองหมื่นแปดพันสิบสามบาทห้าสิบสตางค์)

งานแจกทุนการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๗ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๒ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๖,๐๐๐ บาท (หกพันบาท)

พ.ศ. ๒๕๔๘ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๒ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๖,๐๐๐ บาท (หกพันบาท)

พ.ศ. ๒๕๔๙ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๑๔ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๗,๐๐๐ บาท (เจ็ดพันบาท)

พ.ศ. ๒๕๕๐ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๔ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๑๒,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นสองพันบาท)

พ.ศ. ๒๕๕๑ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๐ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท)

พ.ศ. ๒๕๕๒ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๐ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท)

พ.ศ. ๒๕๕๓ แจกทุนประถมศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้ว แขวงทรายกองดิน เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร จำนวน ๔๐ ทุนๆ ละ ๕๐๐ บาท เป็นจำนวนเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท (สองหมื่นบาท)

รวมผลงานการแจกทุนการศึกษา เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๕๑,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นหนึ่งพันบาทถ้วน)

รวมผลงานการศึกษาสงเคราะห์ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๗๙,๐๑๓.๕๐ บาท (เจ็ดหมื่นเก้าพันสิบสามบาทห้าสิบสตางค์)

งานการสาธารณูปการ

งานการก่อสร้าง

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ดำเนินการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๑๗.๓๐ เมตร ยาว ๓๒.๔๐ เมตร หลังคา ๒ ชั้น ๓ เชิง มีเสานางเรียงรอบตัวพระอุโบสถ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๖๓,๓๗๐,๐๐๐ บาท (หกสิบสามล้านสามแสนเจ็ดหมื่นบาท)

พ.ศ. ๒๕๔๗ - ได้ดำเนินการก่อสร้างฌาปนสถานหลังใหม่ คอนกรีตเสริมเหล็ก เตาเผาศพ ๒ เตา (ระบบน้ำมัน ๑ เตา

ระบบก๊าซ ๑ เตา) กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๕ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สิบสองล้านบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการซื้อหน้าดินเพื่อปรับพื้นสนามภายในวัด เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๘ ได้ดำเนินการก่อสร้างศาลากรรมฐาน สำหรับรองรับประชาชนที่จะมาฝึกกรรมฐาน กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๖ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านสองแสนบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการปูพื้นยางมะตอย บริเวณลานหลังอุโบสถหลังใหม่ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๖๐๐,๐๐๐ บาท (หกแสนบาทถ้วน)

พ.ศ.๒๕๔๙ ได้ดำเนินการก่อสร้าง หอพระทรงไทย (ศาลาหลวงปู่ขาว) คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๔ เมตร ยาว ๖ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๐๐,๐๐๐ บาท (แปดแสนบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการก่อสร้างกุฎีทรงไทย ๒ ชั้น คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๒ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านบาทถ้วน)
- ได้ดำเนินการขอกระแสไฟฟ้าเพื่อใช้ภายในวัดอีก ๒ หม้อ เพื่อให้พระภิกษุและประชาชนทั่วไปได้ใช้ภายในวัดเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท)

- ได้ดำเนินการขอน้ำประปาจากการประปานครหลวงเพื่อให้พระภิกษุและประชาชนทั่วไปได้ใช้ภายในวัดเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนกันพื้นที่ของวัดที่ติดกับคลองหนึ่งตะวันออกพังเสียหาย เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ยาว ๕๐ เมตร เป็นจำนวนเงิน ๔๐๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการก่อสร้างห้องสุขา คอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน ๘ ห้อง กว้าง ๖ เมตร ยาว ๑๖ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ดำเนินการปูพื้นยางมะตอย บริเวณลานจอดรถหน้าทางเข้า-ออก วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการก่อสร้างศาลาท่าน้ำด้านริมคลองสามวา คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๕ เมตร ยาว ๘ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๕๐๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนบาทถ้วน)

รวมผลงานการก่อสร้าง
เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๓,๘๗๐,๐๐๐ บาท
(แปดสิบสามล้านแปดแสนเจ็ดหมื่นบาทถ้วน)

งานการบูรณปฏิสังขรณ์

พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้ดำเนินการซ่อมบูรณปฏิสังขรณ์ บันไดทางขึ้นศาลาการเปรียญ คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๔ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ดำเนินการซ่อมห้องสุขา คอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน ๑๐ ห้อง กว้าง ๒.๕๐ เมตร ยาว ๒๐ เมตร เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ ทาสีกุฏิสงฆ์ รวมเป็นจำนวน ๑๐ หลัง เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาเอนกประสงค์ เปลี่ยนไม้ เปลี่ยนหลังคา ทาสีใหม่ทั้งหมด เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

- ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ศาลาท่าน้ำบริเวณริมคลองสามวา โดยดำเนินการเปลี่ยนไม้ เปลี่ยนหลังคา ทาสีใหม่ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

รวมผลงานการบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๐๐,๐๐๐ บาท (แปดแสนบาทถ้วน)

รวมผลงานสาธารณูปการ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๔,๖๗๐,๐๐๐ บาท (แปดสิบสี่ล้านหกแสนเจ็ดหมื่นบาทถ้วน)

สถานะวัดด้านการพัฒนา

วัดบัวแก้วศรัทธาธรรม ได้รับเลือกจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยมีการพัฒนาวัด ได้รักษาความสะอาดภายในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยอยู่เสมอ และรักษาศาสนสมบัติของวัดให้คงสภาพเดิมอยู่จนถึงปัจจุบัน

งานการสาธารณสงเคราะห์

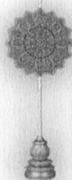
พ.ศ. ๒๕๒๒ ทางกรุงเทพมหานคร ได้มาขออนุญาตใช้สถานที่วัดประมาณ ๔ ไร่ ๒ งาน เพื่อทำการก่อสร้างโรงเรียนวัดบัวแก้วระดับประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร และได้เปิดทำการเรียนการสอนมาตั้งแต่บัดนั้นมาก่อให้เกิดประโยชน์กับเด็กนักเรียนและท่านผู้ปกครองอย่างมาก

พ.ศ. ๒๕๓๑ ทางสำนักการอนามัย กรุงเทพมหานคร ได้มาขออนุญาตใช้สถานที่วัดประมาณ ๒๐๐ ตารางวา บริเวณด้านหน้าทางเข้าวัดบัวแก้ว เพื่อทำการก่อสร้างศูนย์บริการสาธารณสุข ๔๓ มีนบุรี สาขาวัดบัวแก้ว เพื่อให้บริการด้านสุขภาพและการรักษาพยาบาลแก่ประชาชนทั่วไปก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนเป็นอย่างมาก

พ.ศ. ๒๕๔๒ ทางกรุงเทพมหานคร ได้มาขออนุญาตใช้สถานที่วัดประมาณ ๒ ไร่ เพื่อทำการสร้างถนนนิมิตใหม่ จำนวน ๖ เลน ผ่านที่ของวัดบัวแก้ว เพื่อใช้ในการจราจรเดินทางของประชาชนทั่วไปก่อให้เกิดประโยชน์ แก่สาธารณชนเป็นอย่างมาก

พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ร่วมกับคณะกรรมการศึกษาโรงเรียนวัดบัวแก้วจัดหาทุนในการก่อสร้างห้องคอมพิวเตอร์และสร้างเครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นจำนวนเงิน ๕๒๐,๐๐๐ บาท (ห้าแสนสองหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๔ บริจาคเงินเพื่อสร้างศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน โรงเรียนวัดพระยาสุเรนทร์ แขวงสามวาตะวันตก เขตคลองสามวา กรุงเทพมหานคร เป็นจำนวนเงิน ๖๕,๐๐๐ บาท (หกหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๔ บริจาคเงินเพื่อสร้างอาคารเรียน โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาวัดทุ่ง ตำบลอากาศ อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร เป็นจำนวนเงิน ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๕ มอบโค-กระบือให้กับเกษตรกรเพื่อใช้แรงงานเพื่อการเกษตร และเป็นพ่อแม่พันธุ์ ที่ตำบลดอนยายหอม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นจำนวน ๖ ตัว เป็นจำนวนเงิน ๔๘,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นแปดพันบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๖ บริจาคเงินเพื่อก่อสร้างทางเดินคอนกรีตเสริมเหล็กเชื่อมต่อระหว่างอาคารเรียน ๑ กับอาคารเรียน ๒ ของโรงเรียนเศรษฐบุตรบำเพ็ญ สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ เป็นจำนวนเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้ร่วมกับประชาชนชาวเขตคลองสามวาบริจาคสิ่งของช่วยเหลือประชาชนซึ่งประสบกับอุทกภัยที่จังหวัดอยุธยา จังหวัดสิงห์บุรีและจังหวัดอ่างทอง รวมมูลค่ากว่า ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาท)

รวมผลงานการสาธารณสงเคราะห์ เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๘๘,๐๐๐ บาท (แปดแสนแปดหมื่นแปดพันบาทถ้วน)

สรุปผลงาน

งานการศึกษาสงเคราะห์	๗๙,๐๑๓.๕๐	บาท
งานการสาธารณูปการ	๘๔,๖๗๐,๐๐๐.๐๐	บาท
งานการสาธารณสงเคราะห์	๘๘๘,๐๐๐.๐๐	บาท

● รวมผลงานทุกรายการ

เป็นจำนวนเงิน ๘๕,๖๓๗,๐๑๓.๕๐ บาท
(แปดสิบห้าล้านหกแสนสามหมื่นเจ็ดพัน
สิบสามบาทห้าสิบสตางค์)

งานการเผยแผ่

พ.ศ. ๒๕๔๕ ดำเนินการฝึกอบรมถวายความรู้พระนวกะ ในเขตปกครองคณะสงฆ์แขวงสามวาตะวันออก ตามนโยบายคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๗ ดำเนินการฝึกอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่พระนวกะ ในเขตปกครองคณะสงฆ์แขวงสามวาตะวันออก ตามนโยบายคณะสงฆ์ภาค ๑

- จัดพิธีปฏิบัติธรรมบวชชีพราหม์ในวันวิสาขบูชาทุกปี โดยความร่วมมือกับคณะสงฆ์ และทางราชการในการเผยแผ่ตลอดมา
- มีการจัดปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ๕ ธันวามหาราช (วันพ่อแห่งชาติ)
- มีการจัดงานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ ๑๒ สิงหาคม (วันแม่แห่งชาติ)
- จัดอบรมปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- เป็นองค์นำพุทธศาสนิกชนในการสืบทอดนิติประเพณีอันดีงาม ทางพระพุทธศาสนาโดยตลอด ฯลฯ

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระครูฐานานุกรมของ **พระราชธรรมสาร** วัดสระเกศวรมหาวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ที่ **"พระครูสังฆรักษ์"**

พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น **พระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะแขวงชั้นโท (จว.ชท.)** ในราชทินนาม ที่

"พระครูอาทรปทุมกิจ"

พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับโปรดพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น **พระครูสัญญาบัตรเจ้าคณะแขวงชั้นเอก (จว.ชอ.)** **ในราชทินนามเดิม**

ธรรมนูญชีวิต

พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป. อ. ปยุตฺโต)

คำปรารภ

หนังสือ **ธรรมนูญชีวิต** นี้ เมื่อแรกเรียบเรียงขึ้นและพิมพ์ครั้งแรก ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ มีชื่อว่า **คู่มือดำเนินชีวิต** ผู้เรียบเรียงได้แก้ไขปรับปรุงเนื้อหาและเปลี่ยนเป็นชื่อปัจจุบัน เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๔ ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ ต่อมาในเดือนเมษายน ๒๕๒๓ ได้แก้ไขปรับปรุงให้อ่านง่ายจำง่ายยิ่งขึ้น และนับแต่นั้นได้มีการพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนใน พ.ศ. ๒๕๓๓ นับได้เกินกว่า ๑๐๐ ครั้ง แต่ต่อจากนั้นไม่นานก็เลิกติดตามสถิติการพิมพ์ เพราะเป็นการยากที่จะนับครั้งได้ครบถ้วน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ อาจารย์บรูส อีแวนส์ (Bruce Evans) แห่งมูลนิธิพุทธธรรม ได้แปล **ธรรมนูญชีวิต** เป็นภาษาอังกฤษ และหลังจากได้ตรวจสอบคำแปลแล้ว ก็ได้ตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลภาษาอังกฤษ และฉบับสองพากย์เป็นครั้งแรก ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๙

ครั้นถึง ปี ๒๕๔๐ นี้ อาจารย์บรูส อีแวนส์ เห็นว่าธรรมนูญชีวิตฉบับแปลที่ทำไว้เดิม เป็นการแปลแบบจับความ เมื่อมีการพิมพ์ทั้งพากย์ภาษาไทยและพากษ์ภาษาอังกฤษรวมเป็นเล่มเดียวกัน ควรจะให้คำแปลนั้นตรงกับภาษาไทยอย่างแม่นยำและสมบูรณ์มากขึ้น จึงชำระคำแปลใหม่ตลอดเล่ม

ระหว่างรอการสอบทานคำแปลก่อนจัดพิมพ์ ผู้เรียบเรียงเห็นเป็นโอกาสอันควรที่จะเพิ่มเนื้อหาบางอย่างที่คิดไว้ เพื่อให้ฉบับแปลนั้นใกล้ความสมบูรณ์มากที่สุด จึงได้เพิ่มหลักธรรมสำคัญเรื่อง **บุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของมรรค** เข้ามา และจัดเป็นบทแรกของหนังสือ ให้ชื่อว่า **"คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ"** กับทั้งได้เปลี่ยนชื่อ **บทนำ** ใหม่ จาก **"คนเต็มคน"** เป็น **"คนกับความเป็นคน"** พร้อมนั้นก็ได้แทรกเสริมเพิ่มความปรับสำนวนในที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง เพื่อให้หนังสือได้ความครบถ้วนทางธรรม และสำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านมากขึ้น

อาจารย์บรูส อีแวนส์ ได้ตั้งใจทำงานแปลนี้ด้วยฉันทะ วิริยะ และอาศัยความชำนาญในการแปล งานจึงสำเร็จด้วยดี นอกจากนั้นในระหว่างตรวจชำระและสอบทานคำแปล ก็ยังได้ปรับปรุงขัดเกลาถ้อยคำ ข้อความและสำนวนไปเรื่อย ๆ ด้วยฉันทเจตนาที่จะให้ธรรมนูญชีวิตฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้มีความถูกต้อง แม่นยำน่าอ่าน และง่ายที่ผู้อ่านจะเข้าถึงคุณค่าของธรรมได้ดีที่สุด จึงขออนุโมทนาอาจารย์บรูส อีแวนส์ ไว้ในที่นี้เป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ระหว่างนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้เรียบเรียงมีงานต่าง ๆ คั่งค้างมาก และอาพาธบ่อย ๆ ดร.สมศีล ฌานวังศะ รองศาสตราจารย์แห่งสถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยความเอื้อเฟื้อประสานงานของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และโดยอนุมัติของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีน้ำใจมาช่วยให้กำลังร่วมมือสนับสนุนผ่อนเบาภาระในการทำงานทางวิชาการ ข้อเสนอแนะต่าง ๆ และการร่วมพิจารณา ของ ดร.สมศีล ฌานวังศะ ได้อำนวยประโยชน์แก่งานนี้อย่างมาก ขออนุโมทนาความมีน้ำใจเกื้อหนุนของ ดร.สมศีล ฌานวังศะ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ส่วนในการจัดเตรียมต้นแบบเพื่อการตีพิมพ์ โดยเฉพาะฉบับสองพากย์ไทย-อังกฤษ ได้อาศัยพระครูปลัดปิฎกวัฒน์ (อินศร จินฺตาปญฺโญ) ช่วยดำเนินการจนเสร็จเรียบร้อย จึงขออนุโมทนาพระครูปลัดปิฎกวัฒน์เป็นอย่างมาก

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)
๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๐

บทนำ*

เมื่อพูดถึงเรื่องทั่วๆ ไปเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ศาสนาทั้งหลายมีแนวปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ กล่าวคือ แบบหนึ่ง ไม่ใส่ใจเรื่องอย่างนั้นเลยโดยสิ้นเชิง มุ่งเน้นเฉพาะแต่การบรรลุจุดหมายที่สูงส่ง คือการเข้ารวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า หรือเข้าถึงปรมัตถสัจจะ ส่วนอีกแบบหนึ่งก็สั่งสอนข้อปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตประจำวันนั้นเสียอย่างละเอียดพิสดาร โดยกำหนดแก่เราว่าจะต้องคิดหมายใคร่ทำอะไรๆ แค่ไหนอย่างไร จะต้องกินอาหารอะไร จะต้องสวมใส่เสื้อผ้าแบบไหน ศาสนาสองแบบนี้น่าจะเป็นสุดโต่ง ๒ ด้าน

พระพุทธศาสนาเป็นคำสอนสายกลางหรือสอนความพอดีในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ คำสอนในพระพุทธศาสนาดำเนินสายกลาง ระหว่างการเพิกเฉยไม่ใส่ใจเสียเลยต่อเรื่องที่จะต้อง

---

* บทนำนี้ Mr.Bruce Evans ได้เขียนขึ้นสำหรับ ธรรมนูญชีวิต ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในที่นี้ เมื่อนำทั้งสองพากย์มาพิมพ์ไว้คู่กัน จึงแปลไว้เพื่อให้ทั้งสองพากย์เท่ากันครบถ้วน

ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับการตราบทบัญญัติเป็นกฎข้อบังคับที่เคร่งตึงตายตัว พระพุทธศาสนาสอนแนวทางความประพฤติตามหลักสัจธรรมที่เป็นอกาลิโก ว่าด้วยประโยชน์สุขที่พึงได้ อันเกิดจากการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันโดยใช้ปัญญาด้วยเมตตากรุณา และพร้อมกันนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงอิสรภาพทางจิตปัญญาที่เป็นจุดหมายสูงสุด ถึงขั้นที่ทำให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ติดโลกหรืออยู่เหนือโลก

เนื้อหาในหนังสือนี้ได้รวบรวมจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาทั้งหลาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา (ยุคแรก) สายเถรวาทที่ทุกวันนี้ยังใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และถือปฏิบัติกันอยู่ ในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำสอนนี้มีอายุเกินกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้ว แต่มิได้คร่ำคร่าล้าสมัยแต่ประการใด ในสังคมปัจจุบันยุคถือหลักความเสมอภาค ที่แบบแผนความประพฤติต่าง ๆ ตามที่ถือสืบ ๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างลงไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้ง ๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า **"รู้แจ้งเจนจบ"** แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใด ๆ ในสภาพเช่นนี้ คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งที่อะไร ๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่ว่าเก่า ๆ แต่คงทนดีกว่า

เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจการต่าง ๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็จะเห็น

ผลปรากฏว่าชีวิตและกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เราเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย ลองนำแนวคิดของคนสมัยนี้จำนวนมากที่มองสังคมเป็นสนามชิงผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกัน ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง กับคำสอนง่าย ๆ ว่าด้วย **"การปฏิบัติต่อกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง"** หน้า ๕๒* มาเทียบกันดูซิว่าเป็นอย่างไร

คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกัน เกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาปกป้องผลประโยชน์เหล่านั้น นี่คือ **"จริยธรรมเชิงลบ"** กล่าวคือ สังคมยึดหลักผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ **"สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข"** แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น **"สิทธิมนุษยชน"** มาคอยกีดกั้นกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้น

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็น **"จริยธรรมเชิงบวก"** ประโยชน์สุขคือจุดหมาย หาใช่ทรัพย์และอำนาจไม่ พระพุทธศาสนาถือว่า สังคมเป็นสื่อกลาง ที่ช่วยให้ทุกคนมีโอกาสอันเท่าเทียมกันที่

---

* เลขหน้าเล่มต้นฉบับที่แปล ซึ่งตรงกับ หน้า ๗๘-๗๙ ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

จะพัฒนาตนเอง และเข้าถึงประโยชน์สุขได้มากที่สุด และนำเอาจริยธรรมมาใช้เพื่อเกื้อหนุนจุดหมายที่กล่าวนี้

คำสอนที่แสดงไว้ในหนังสือนี้ ยึดถือตามหลักธรรมที่เป็นความจริงอันไม่จำกัดกาล กล่าวคือ กรุณา เมตตา สามัคคี สังคหะ และปัญญา คนสมัยใหม่ที่มองธรรมชาติคนว่าเห็นแก่ตัว อาจจะรู้สึกว่าคำสอนเหล่านี้เป็นเพียงอุดมคติ แต่ก็มิใช่สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม จะต้องระลึกไว้ว่า คำสอนเหล่านี้เก่าแก่ถึง ๒,๕๐๐ ปีแล้ว อาจจะมีอยู่ ๒-๓ อย่าง ที่จะต้องนำมาแปลความหมายให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน แต่ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่า คำสอนเหล่านั้นง่ายพอที่ผู้อ่านจะกลั่นกรองความหมายเอามาใช้ได้ด้วยตนเอง ขอให้หลักธรรมดังกล่าวอำนวยประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน เหมือนดังที่ได้อำนวยประโยชน์แก่ชาวพุทธจำนวนมากมายทั่วทั้งโลก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์*

เรียงตามอักขรวิธีแห่งมคธภาษา
(ที่พิมพ์ตัว *เอนหนา* คือ คัมภีร์ในพระไตรปิฎก)

องฺ.อ.	องคุตตรนิกาย อฏฐกถา (มโนรถปูรณี)
องฺ.อฏฺฐก.	***องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาต***
องฺ.เอก.	***องฺคุตฺตรนิกาย เอกนิปาต***
องฺ.เอกาทสก.	***องฺคุตฺตรนิกาย เอกาทสกนิปาต***
องฺ.จตุกฺก.	***องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาต***
องฺ.ฉกฺก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาต***
องฺ.ติก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต***
องฺ.ทสก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาต***
องฺ.ทุก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ทุกนิปาต***
องฺ.นวก.	***องฺคุตฺตรนิกาย นวกนิปาต***
องฺ.ปญฺจก.	***องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาต***
องฺ.สตฺตก.	***องฺคุตฺตรนิกาย สตฺตกนิปาต***
อป.อ.	อปทาน อฏฐกถา (วิสุทธชนวิลาสินี)
อภิ.ก.	***อภิธมฺมปิฏก กถาวตฺถุ***
อภิ.ธา.	***อภิธมฺมปิฏก ธาตุกถา***
อภิ.ป.	***อภิธมฺมปิฏก ปฏฺฐาน***
อภิ.ปุ.	***อภิธมฺมปิฏก ปุคฺคลปญฺญตฺติ***
อภิ.ยมก.	***อภิธมฺมปิฏก ยมก***
อภิ.วิ.	***อภิธมฺมปิฏก วิภงฺค***
อภิ.สํ.	***อภิธมฺมปิฏก ธมฺมสงฺคณี***
อิติ.อ.	อิติวุตตก อฏฐกถา (ปรมตถทีปนี)
อุ.อ., อุทาน.อ.	อุทาน อฏฐกถา (ปรมตถทีปนี)
ขุ.อป.	***ขุทฺทกนิกาย อปทาน***
ขุ.อิติ.	***ขุทฺทกนิกาย อิติวุตฺตก***
ขุ.อุ.	***ขุทฺทกนิกาย อุทาน***
ขุ.ขุ.	***ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐ***
ขุ.จริยา.	***ขุทฺทกนิกาย จริยาปิฏก***
ขุ.จู.	***ขุทฺทกนิกาย จูฬนิทฺเทส***
ขุ.ชา.	***ขุทฺทกนิกาย ชาตก***
ขุ.เถร.	***ขุทฺทกนิกาย เถรคาถา***
ขุ.เถรี.	***ขุทฺทกนิกาย เถรีคาถา***
ขุ.ธ.	***ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท***

---

* คัมภีร์ที่สำคัญได้นำมาลงไว้ทั้งหมด แม้ว่าบางคัมภีร์จะมิได้มีการอ้างอิงในหนังสือนี้

ขุ.ปฏิ.	*ขุทฺทกนิกาย ปฏิสมฺภิทามคฺค*
ขุ.เปต.	*ขุทฺทกนิกาย เปตวตฺถุ*
ขุ.พุทฺธ.	*ขุทฺทกนิกาย พุทฺธวํส*
ขุ.ม., ขุ.มหา.	*ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทส*
ขุ.วิมาน.	*ขุทฺทกนิกาย วิมานวตฺถุ*
ขุ.สุ.	*ขุทฺทกนิกาย สุตฺตนิปาต*
ขุทฺทก.อ.	ขุทฺทกปาจ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถโชติกา)
จริยา.อ.	จริยาปิฏก อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ชา.อ.	ชาตกฏฺฐกถา
เถร.อ.	เถรคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
เถรี.อ.	เถรีคาถา อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ที.อ.	ทีฆนิกาย อฏฺฐกถา (สุมงฺคลวิลาสินี)
ที.ปา.	*ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺค*
ที.ม.	*ทีฆนิกาย มหาวคฺค*
ที.สี.	*ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺค*
ธ.อ.	ธมฺมปทฏฺฐกถา
นิทฺ.อ.	นิทฺเทส อฏฺฐกถา (สทฺธมฺมปชฺโชติกา)
ปญฺจ.อ.	ปญฺจปกรณ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
ปฏิสํ.อ.	ปฏิสมฺภิทามคฺค อฏฺฐกถา (สทฺธมฺมปกาสินี)
เปต.อ.	เปตวตฺถุ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
พุทฺธ.อ.	พุทฺธวํส อฏฺฐกถา (มธุรตฺถวิลาสินี)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (ปปญฺจสูทนี)

ม.อุ.	*มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก*
ม.ม.	*มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก*
ม.มู.	*มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสก*
มงฺคล.	มงฺคลตฺถทีปนี
มิลินฺท.	มิลินฺทปญฺหา
วินย.	*วินยปิฏก*
วินย.อ.	วินย อฏฺฐกถา (สมนฺตปาสาทิกา)
วินย.ฏีกา.	วินยฏฺฐกถา ฏีกา (สารตฺถทีปนี)
วิภงฺค.อ.	วิภงฺค อฏฺฐกถา (สมฺโมหวิโนทนี)
วิมาน.อ.	วิมานวตฺถุ อฏฺฐกถา (ปรมตฺถทีปนี)
วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
วิสุทฺธิ.ฏีกา	วิสุทฺธิมคฺค มหาฏีกา (ปรมตฺถมญฺชุสา)
สงฺคณี.อ.	ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐกถา (อฏฺฐสาลินี)
สงฺคห.	อภิธมฺมตฺถสงฺคห
สงฺคห.ฏีกา	อภิธมฺมตฺถสงฺคห ฏีกา (อภิธมฺมตฺถวิภาวินี)
สํ.อ.	สํยุตฺตนิกาย อฏฺฐกถา (สารตฺถปกาสินี)
สํ.ข.	*สํยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺค*
สํ.นิ.	*สํยุตฺตนิกาย นิทานวคฺค*
สํ.ม.	*สํยุตฺตนิกาย มหาวารวคฺค*
สํ.ส.	*สํยุตฺตนิกาย สคาถวคฺค*
สํ.สฬ.	*สํยุตฺตนิกาย สฬายตนวคฺค*
สุตฺต.อ.	สุตฺตนิปาต อฏฺฐกถา (ปรมตฺถโชติกา)

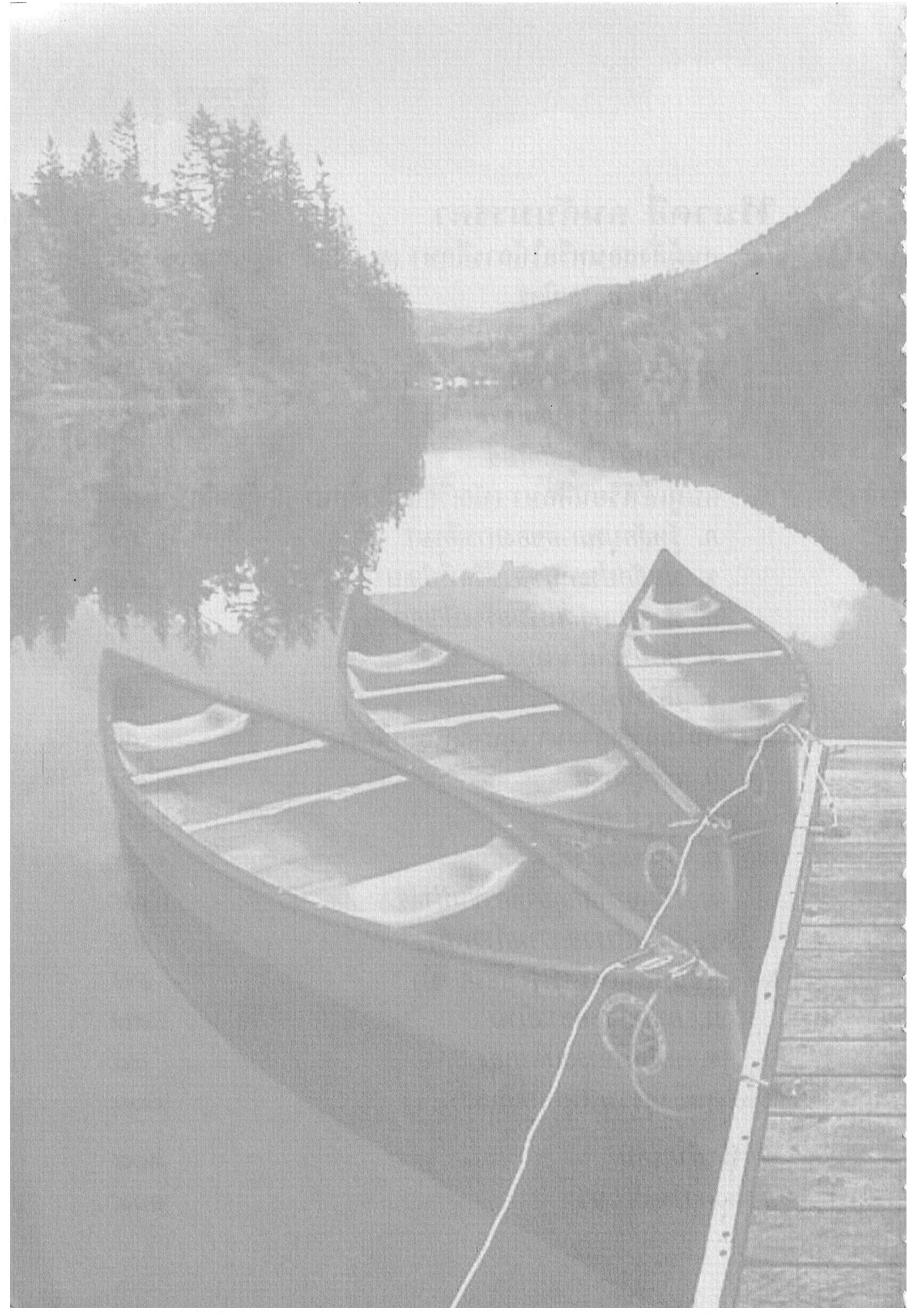
สารบัญ

สารบัญพิสดาร

ธรรมนูญ
ชีวิต
(๑๓)

หมวดนำ

คน กับความเป็นคน

๑.
คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ
(สมาชิกในสังกัดมนุษยชาติ)

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ **สิกขา** หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนา มนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว ชื่อว่าเป็น **"สัตว์ประเสริฐ"** เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดี

มนุษย์ที่จะชื่อว่าฝึก ศึกษา หรือพัฒนาตน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนผู้เป็นสมาชิกใหม่ของมนุษยชาติ พึงมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน ๗ ประการ ที่เรียกว่า ***แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม*** หรือ ***รุ่งอรุณของการศึกษา*** ซึ่งเป็นหลักประกันของชีวิตที่จะพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐอย่างแท้จริง ดังนี้

๑. กัลยาณมิตตตา (มีกัลยาณมิตร) ***แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี*** คือ อยู่ร่วมหรือใกล้ชิดกัลยาณชน เริ่มต้นแต่มีพ่อแม่เป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว รู้จักคบคน และเข้าร่วมสังคม

กับกัลยาณชน ที่จะมีอิทธิพลชักนำและชักชวนกันให้เจริญงอกงามในการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะให้เรียนรู้และพัฒนาการสื่อสารสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตา มีศรัทธาที่จะดำเนินตามแบบอย่างที่ดี และรู้จักใช้ปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลาย ให้เป็นประโยชน์ในการแสวงหาความรู้และความดีงาม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาชีวิต แก้ปัญหาและทำการสร้างสรรค์

๒. **สีลสัมปทา** (ทำศีลให้ถึงพร้อม) ***มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต*** คือรู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่ กิจกรรม กิจการ และสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีศีลขั้นพื้นฐาน คือมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ด้วยการกินใช้ปัจจัย ๔ ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ

๓. **ฉันทสัมปทา** (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม) ***มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์*** คือเป็นผู้มีพลังแห่งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำ ใฝ่สร้างสรรค์ ใฝ่สัมฤทธิ์ ใฝ่ความเป็นเลิศ อยากช่วยทำทุกสิ่งทุกคนที่ตนประสบเกี่ยวข้องให้เข้าถึงภาวะที่ดีงาม ไม่หลงติดอยู่แค่คิดจะได้จะเอา และหาความสุขจากการเสพบริโภค ที่ทำให้จมอยู่ใต้วังวนแห่งความ

มัวเมาและการแย่งชิง แต่รู้จักใช้อินทรีย์ มีตาที่ดู หูที่ฟัง เป็นต้น ในการเรียนรู้ หาความสุขจากการศึกษา และมีความสุขจากการทำสิ่งที่ดีงาม ด้วยการใช้สมองและมือในการสร้างสรรค์

๔. อัตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม) ***มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้*** คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุด แล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบาก อุปสรรคและปัญหา เป็นดุจเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไปจนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

๕. ทิฏฐิสัมปทา (ทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม) ***ถือหลักเหตุปัจจัย มองอะไร ๆ ตามเหตุและผล*** คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อถือที่ดีงามมีเหตุผล อย่างน้อยถือหลักเหตุปัจจัย ที่จะนำไปสู่การพิจารณาไตร่ตรองสืบสวนค้นคว้า เป็นทางเจริญปัญญา และเชื่อการกระทำว่าเป็นอำนาจใหญ่สุดที่บันดาลชะตากรรม กับทั้งมีพฤติกรรมและจิตใจที่อยู่ในอำนาจเหตุผล แม้จะใฝ่ทำให้สำเร็จและดีงามสูงสุด ก็รู้เท่าทันความเป็นไปได้ภายในขอบเขตของเหตุปัจจัยที่มีและที่ทำ ถึงสำเร็จก็ไม่เหลิงลอย ถึงพลาดก็ไม่หงอยงง ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้ ไม่วู่วามโวยวายเอาแต่ใจตน ตลอดจนไม่ปล่อยตัวเลื่อนไหลไปตามกระแสความตื่นข่าวและค่านิยม

๖. อัปปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม) ***ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท*** คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง มองเห็นตระหนักถึงความไม่คงที่ ไม่คงทน และไม่คงตัว ทั้งของชีวิตและสิ่งทั้งหลายรอบตัว ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกตลอดเวลา ทำให้นิ่งนอนใจอยู่ไม่ได้ และมองเห็นคุณค่าความสำคัญของกาลเวลา แล้วกระตือรือร้นขวนขวายเร่งศึกษาและป้องกันแก้ไขเหตุปัจจัยของความเสื่อม และเสริมสร้างเหตุปัจจัยของความเจริญงอกงาม โดยใช้เวลาทั้งคืนวันที่ผ่านไปให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม) ***ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง*** คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไปในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์วิจัย ไม่ว่าจะเพื่อให้เห็นความจริง หรือเพื่อให้เห็นแง่ด้านที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ กับทั้งสามารถแก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญาที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้

(สํ.ม. ๑๙/๑๒๙-๑๓๖/๓๖-๓๗)

๒. คนสมบูรณ์แบบ
(สมาชิกแบบอย่างของมนุษยชาติ)

คนสมบูรณ์แบบ หรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดี มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดี มีธรรมหรือคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑. **ธัมมัญญุตา** ***รู้หลักและรู้จักเหตุ*** คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลาย ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติกิจหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไร อย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุด คือรู้เท่าทันกฎธรรมดาหรือหลักความจริงของธรรมชาติ เพื่อปฏิบัติต่อ

โลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

๒. อัตถัญญุตา *รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล* คือ รู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำ รู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ดำเนินชีวิตอย่างนั้น เพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะได้บรรลุถึงผลอะไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะ การงานอย่างนั้น ๆ เขากำหนดวางกันไว้เพื่อความมุ่งหมายอะไร กิจการที่ตนทำอยู่ขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ดังนี้เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด คือ รู้ความหมายของคติธรรมดา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

๓. อัตตัญญุตา *รู้ตน* คือ รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม และทำการต่าง ๆ ให้สอดคล้องถูกจุด ที่จะสัมฤทธิ์ผล ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔. มัตตัญญุตา *รู้ประมาณ* คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอน และการสนุกสนานรื่นเริงทั้งหลาย ทำการทุกอย่างด้วยความเข้าใจวัตถุประสงค์เพื่อผลดีแท้จริงที่พึงต้องการ โดยมิใช่

เพียงเพื่อเห็นแก่ความพอใจ ชอบใจ หรือเอาแต่ใจของตน แต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลาย ที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕. กาลัญญุตา ***รู้กาล*** คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่างๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา ตลอดจนรู้จักกะเวลาและวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖. ปริสัญญุตา ***รู้ชุมชน*** คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน รู้การอันควรประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมนุม และต่อชุมชนนั้นว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิริยาอย่างนี้ ควรต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้มีระเบียบวินัยอย่างนี้ มีวัฒนธรรมประเพณีอย่างนี้ มีความต้องการอย่างนี้ ควรเกี่ยวข้อง ควรต้องสงเคราะห์ ควรรับใช้ ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้อย่างนี้ๆ เป็นต้น

๗. ปุคคลัญญุตา ***รู้บุคคล*** คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรมเป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ ได้คติอะไร จะสัมพันธ์เกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี ดังนี้ เป็นต้น

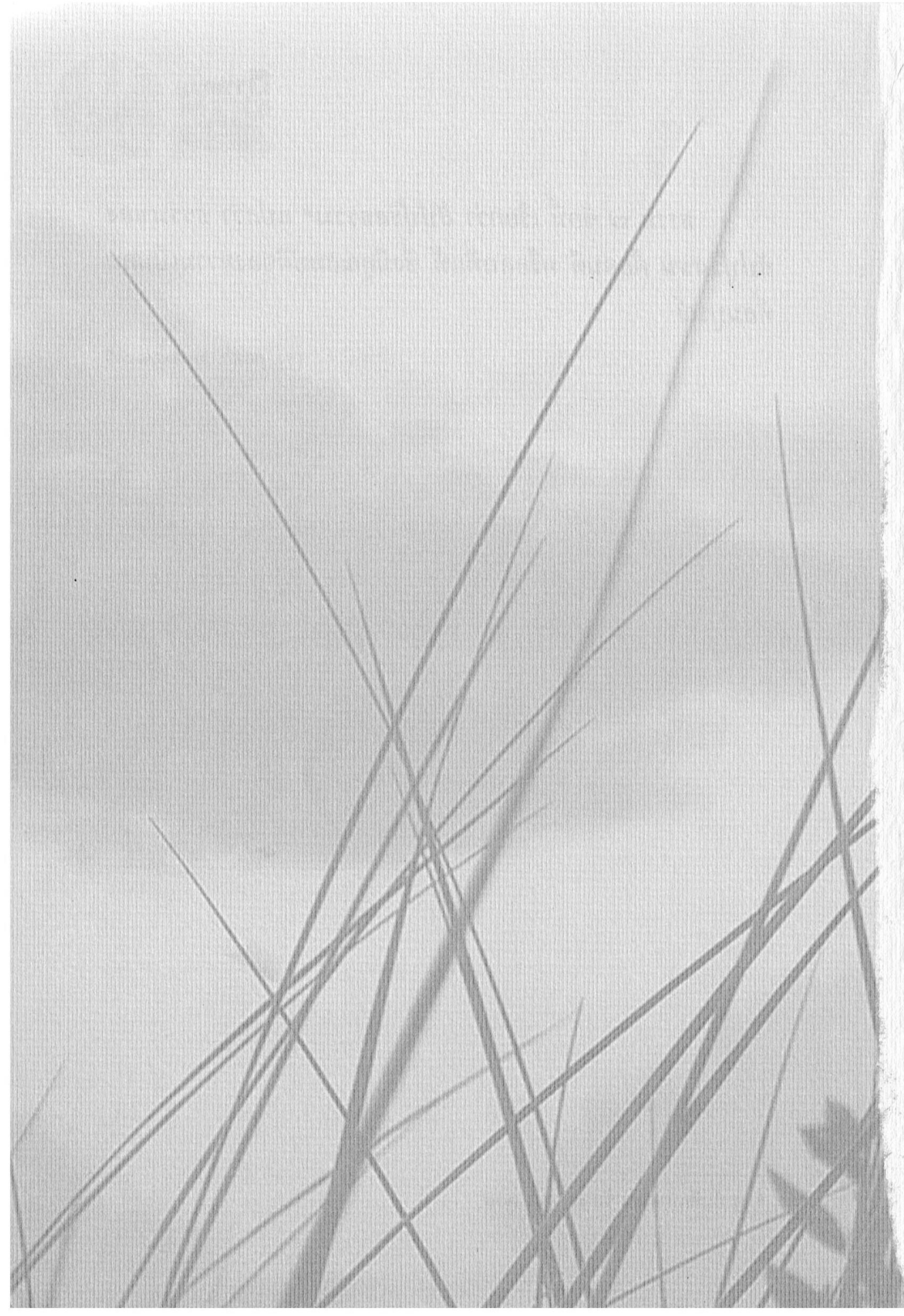

ธรรม ๗ ข้อนี้ เรียกว่า สัปปุริสธรรม แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์*

(องฺ. สตฺตก. ๒๓/๖๕/๑๑๔)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑ หน้า ๑๐๔

หมวดหนึ่ง

คน กับ สังคม

๓.
คนมีศีลธรรม
(สมาชิกในหมู่อารยชน)

คนมีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรม คือคุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม

คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต *ความสุจริตทางกาย* ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้องประพฤติชอบด้วยกาย

๒. วจีสุจริต *ความสุจริตทางวาจา* พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้องประพฤติชอบด้วยวาจา

๓. มโนสุจริต *ความสุจริตทางใจ* คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้องประพฤติชอบด้วยใจ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗)

ข. ประพฤติตามอารยธรรม

โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

● ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

● ทางวาจา ๔

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุ มีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

● **ทางใจ ๓**

๘. **ไม่ละโมบ** ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙. **ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน** หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. **มีความเห็นถูกต้อง** เป็นสัมมาทิฏฐิ เข้าใจในหลักกรรม ว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า **กุศลกรรมบถ** *(ทางทำกรรมดี) บ้าง* **ธรรมจริยา** *บ้าง* **อารยธรรม** *บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑-๓ เป็นกายสุจริต ข้อ ๔-๗ เป็นวจีสุจริต ข้อ ๘-๑๐ เป็นมโนสุจริต*

(ม.มู. ๑๒/๔๘๕/๕๒๓)

ค. อย่างต่ำมีศีล ๕

หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลัก

ศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑. **เว้นจากปาณาติบาต** ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. **เว้นจากอทินนาทาน** ละเว้นการลักขโมย เบียดบัง แย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. **เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร** ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. **เว้นจากมุสาวาท** ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. **เว้นจากสุราเมรัย** ไม่เสพเครื่องดองของมึนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๒/๒๒๗)

๔. คนมีคุณแก่ส่วนรวม
(สมาชิกที่ดีของสังคม)

สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร

คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา *ความรัก* คือความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา *ความสงสาร* คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา *ความเบิกบานพลอยยินดี* เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จ

ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ***ความมีใจเป็นกลาง*** คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เที่ยงตรงดุจตราชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมที่จะวินิจฉัยวางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม*

(ที. ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕)

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์

คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า *สังคหวัตถุ* ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. ทาน ***ให้ปัน*** คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

---

* กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแล เป็นอยู่ดี ต่างขวนขวายในกิจหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางทีเฉยคอยดูโดยสงบ ไม่เซ้าซี้จู้จี้ ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่า อุเบกขานั้นเหมือนดังนายสารถี เมื่อม้าวิ่งถูกทางเรียบสนิทดี ก็นั่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่ โดยนัยนี้ จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุมความว่า ความรู้จักวางทีเฉยดู เมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้ หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ความรับผิดชอบของตน

ดู วิสุทฺธิ. ๓/๔๑; วิสุทฺธิ.ฎีกา ๒/๑๓๖; ๓/๑๑๒

๒. ปิยวาจา ***พูดอย่างรักกัน*** คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่ นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัตถจริยา ***ทำประโยชน์แก่เขา*** คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ***เอาตัวเข้าสมาน*** คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกัน ต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุข ร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา

(ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗)

๕.
คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน
(สมาชิกที่ดีของชุมชน)

คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้

คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมที่จะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะหรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า *นาถกรณธรรม*) ๑๐ ประการ คือ

๑. ศีล *ประพฤติดีมีวินัย* คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาอาชีพ

๒. พาหุสัจจะ *ได้ศึกษาสดับมาก* คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมาก อันใดเป็นสายวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใดก็ศึกษาให้ช่ำชอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. กัลยาณมิตตตา ***รู้จักคบคนดี*** คือมีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถือเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. โสวจัสสตา ***เป็นคนที่พูดกันง่าย*** คือ ไม่ดื้อรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. กิงกรณีเยสุ ทักขตา ***ขวนขวายกิจของหมู่*** คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไต่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะ ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

๖. ธรรมกามตา ***เป็นผู้ใคร่ธรรม*** คือ รักธรรม ชอบศึกษาค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. วิริยารัมภะ ***มีความเพียรขยัน*** คือ ขยันหมั่นเพียรพยายามหลีกละความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. สันตุฏฐี ***มีสันโดษรู้พอดี*** คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่าง ๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. สติ *มีสติคงมั่น* คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถลำลงในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. ปัญญา *มีปัญญาเหนืออารมณ์* คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่าง ๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณญาณ

(ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๘๑)

ข. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี

ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า *สาราณียธรรม* (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการ คือ

๑. เมตตากายกรรม *ทำต่อกันด้วยเมตตา* คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวจีกรรม *พูดต่อกันด้วยเมตตา* คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความ

หวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. **เมตตามโนกรรม** ***คิดต่อกันด้วยเมตตา*** คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. **สาธารณโภคี** ***ได้มาแบ่งกันกินกันใช้*** คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. **สีลสามัญญตา** ***ประพฤติให้ดีเหมือนเขา*** คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. **ทิฏฐิสามัญญตา** ***ปรับความเห็นเข้ากันได้*** คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน

(ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗)

๖.
คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี
(สมาชิกที่ดีของรัฐ)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. รู้หลักอธิปไตย

คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า *อธิปไตย* ๓ ประการ* ดังนี้

๑. อัตตาธิปไตย *ถือตนเป็นใหญ่* คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภตนและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดีด้วยเคารพตน

๒. โลกาธิปไตย *ถือโลกเป็นใหญ่* คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารภจะเอาใจหมู่ชน หาความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียง

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๒ หน้า ๑๐๔

กล่าวว่าเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาธิปไตย *ถือธรรมเป็นใหญ่* คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย พึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑)

ข. มีส่วนในการปกครอง

โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า *อปริหานิยธรรม* ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำเภอใจใคร่ต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมนูญ

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เร้าให้ทำดี และเป็นที่รวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก

(ที.ม. ๑๐/๖๘/๘๖)

นอกจากนี้ พึงประพฤติตนเป็นผู้ครองเรือนและหัวหน้าครอบครัวที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๒ ว่าด้วยคนครองเรือนที่เลิศล้ำ โดยเฉพาะข้อ จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

๗.
คนผู้นำรัฐ
(พระมหากษัตริย์ หรือผู้ปกครองบ้านเมือง)

ท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. ทรงทศพิธราชธรรม

คือ มีคุณธรรมของผู้ปกครอง หรือ *ราชธรรม* (ธรรมของพระราชา) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ทาน *ให้ปันช่วยประชา* คือ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยบริการ จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. ศีล *รักษาความสุจริต* คือ ประพฤติดีงาม สำรวมกายและวจีทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษากิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. ปริจจาคะ *บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ* คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ *ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง* คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ *ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน* คือ มีอัธยาศัยไม่เย่อหยิ่ง หยาบคายกระด้างถือองค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้ความรักภักดี แต่มิขาดยำเกรง

๖. ตปะ *พ้นมัวเมาด้วยเผากิเลส* คือ แผดเผากิเลสตัณหามิให้เข้ามาครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ *ถือเหตุผลไม่โกรธา* คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. อวิหิงสา *มือหิงสานำร่มเย็น* คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ *ชำนะเข็ญด้วยขันติ* คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างใดก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ *มิปฏิบัติคลาดจากธรรม* คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

(ขุ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖)

ข. บำเพ็ญกรณีย์ของจักรพรรดิ

คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า *จักรวรรดิวัตร* (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) ๕ ประการ* คือ

๑. ธรรมาธิปไตย *ถือธรรมเป็นใหญ่* คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรมเป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

๒. ธรรมิการักขา *ให้ความคุ้มครองโดยธรรม* คือ จัดอำนวยการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน** ข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมชนบทและชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้า สัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

๓. มา อธรรมการ *ห้ามกั้นการอาธรรม์* คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำ

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๓ หน้า ๑๐๕

**หมายถึง พระมเหสี โอรส ธิดา ข้าราชการในพระองค์ หรือคนในครอบครัวและในปกครองส่วนตัวซึ่งพึงคุ้มครอง โดยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอน เป็นต้น ให้อยู่สุขสงบและเคารพนับถือกัน

ประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

๔. ธนานุประทาน ***ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้*** มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพทำมาหากินได้โดยสุจริต

๕. ปริปุจฉา ***ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา*** แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา ที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้ หาความดีงาม หาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

(ที.ปา. ๑๑/๓๕/๖๕)

ค. ประกอบราชสังคหะ

คือ ทำนุบำรุงทวยราษฎร์ ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า *ราชสังคหวัตถุ* (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. สัสสเมธะ ***ฉลาดบำรุงธัญญาหาร*** คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์

๒. ปุริสเมธะ *ฉลาดบำรุงข้าราชการ* คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการ ด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น

๓. สัมมาปาสะ *ผูกประสานปวงประชา* คือ ผดุงผสานประชาชนไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพาณิชยกรรมหรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ให้ฐานะเหลื่อมล้ำห่างเหินจนแตกแยกกัน

๔. วาชไปยะ *มีวาทะดูดดื่มใจ* คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายถามไถ่ทุกข์สุขประชาราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจดี ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

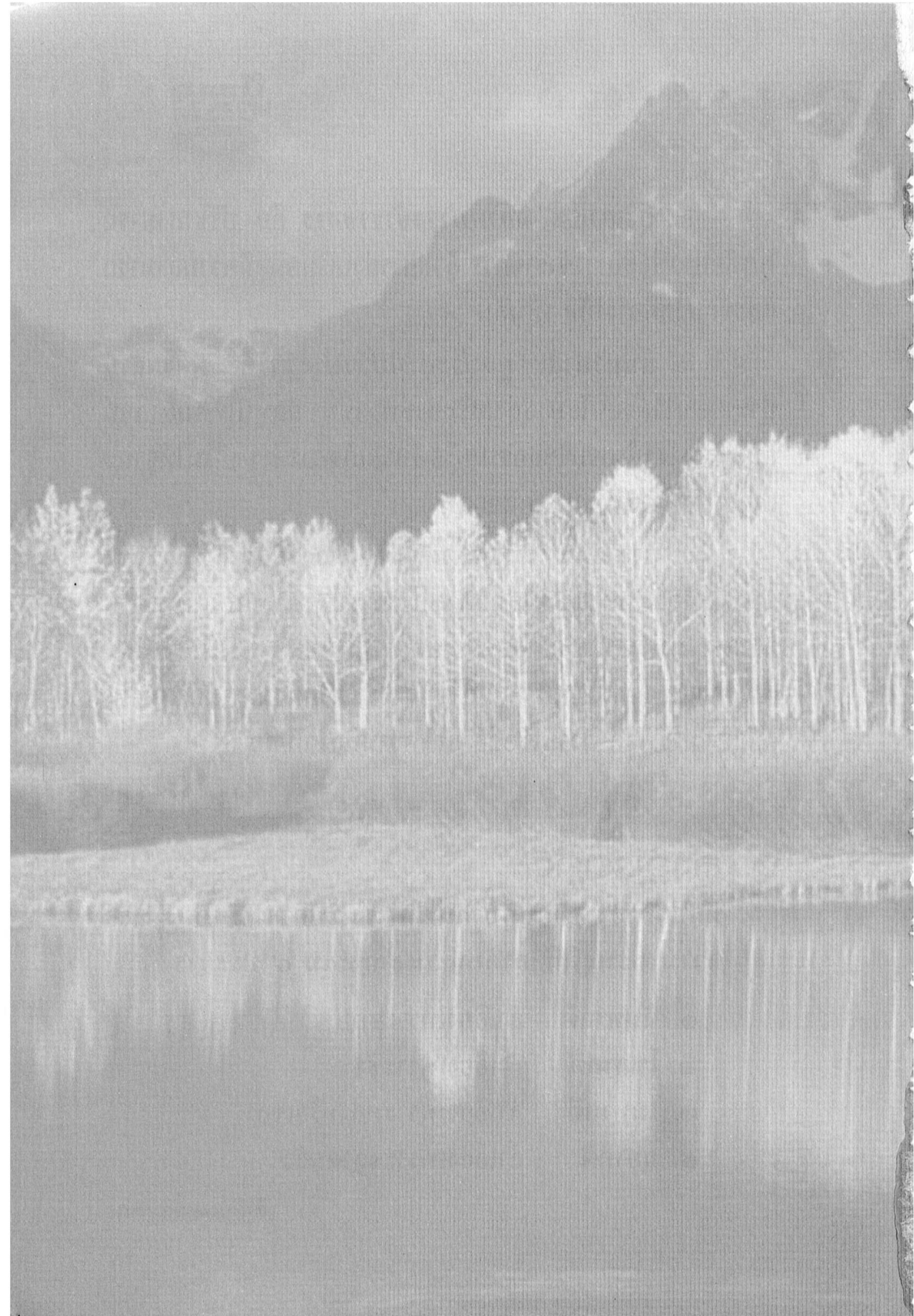
(สํ.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐)

ง. ละเว้นอคติ

นักปกครอง เมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม ๔ ประการ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๖/๑๙๖)

หมวดสอง

คน กับ ชีวิต

๘.
คนมีชีวิตอยู่อย่างมั่นใจ
(ชีวิตที่เลิศล้ำสมบูรณ์)

คนที่มีความมั่นใจในชีวิตของตน จนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุด และได้ใช้ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. นำชีวิตสู่จุดหมาย

คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า *อัตถะ* หรือ *อรรถ* ๓ คือ

๑. ทิฏฐธัมมิกัตถะ *จุดหมายขั้นตาเห็น* หรือ ***ประโยชน์ปัจจุบัน*** ที่สำคัญ คือ

ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว

ข) *มีเงินมีงาน* มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ

ค) *มีสถานภาพดี* ทรงยศ เกียรติ ไมตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม

ง) *มีครอบครัวผาสุก* ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่นับถือ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบ ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตถะ *จุดหมายขั้นเลยตาเห็น* หรือ *ประโยชน์เบื้องหน้า* ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้ำลึกภายในโดยเฉพาะ

ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การดีงามสุจริต

ค) ความอิ่มใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์

ง) ความแกล้วกล้ามั่นใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป

จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓. ปรมัตถะ *จุดหมายสูงสุด* หรือ *ประโยชน์อย่างยิ่ง* คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ

ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด

ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา

ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

***อัตถะ* ๓ ขั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้าน ดังนี้**

๑. อัตตัตถะ ***จุดหมายเพื่อตน*** หรือ ***ประโยชน์ตน*** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง หรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุถึง

๒. ปรัตถะ ***จุดหมายเพื่อผู้อื่น*** หรือ ***ประโยชน์ผู้อื่น*** คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึง ด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเองขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. อุภยัตถะ ***จุดหมายร่วมกัน*** หรือ ***ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย*** คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้การแสวงประโยชน์ตน

ส่งผลกระทบเสียหายต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจลุถึงปรมัตถ์ คือประโยชน์สูงสุด

(ขุ.จู. ๓๐/๗๕๕/๓๘๙)

ข. กายในทรงพลัง

คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเอง จนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า *พละ* (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. ปัญญาพละ ***กำลังปัญญา*** **คือ** ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมดาของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผลและสภาพความจริง

๒. วิริยพละ ***กำลังความเพียร*** **คือ** เป็นผู้ประกอบกิจทำหน้าที่การงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนท้อถอย

๓. อนวัชชพละ* ***กำลังสุจริต หรือกำลังความบริสุทธิ์*** คือมีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

---

* แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษ

๔. สังคหพละ *กำลังการสงเคราะห์* คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสั้นๆ ว่า รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มือสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์

(องฺ.นวก. ๒๓/๒๐๙/๓๗๖)

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น

ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า *อธิษฐาน* (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

๑. ปัญญา *ใช้ปัญญา* คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วู่วามตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เย้ายวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัดหยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. สัจจะ *รักษาสัจจะ* คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัด เห็นชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมัตถ์

๓. จาคะ *เพิ่มพูนจาคะ* คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือทัดทานตนไว้

มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้น ที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเย้ายวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัยหรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. อุปสมะ ***รู้จักสงบใจ*** คือ รู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ฝึกตนให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย

(ม.อุ. ๑๔/๖๘๒/๔๓๗)

๑๙.

คนประสบความสำเร็จ
(ชีวิตที่ก้าวหน้าและสำเร็จ)

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. หลักความเจริญ

ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า *จักร* (ธรรมประดุจล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ *เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะ* คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยแก่การศึกษาพัฒนาชีวิต การแสวงธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงาม และความเจริญก้าวหน้า

๒. สัปปุริสูปัสสยะ *เสาะเสวนาคนดี* คือ รู้จักเสวนาคบหาหรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงธรรมหาความรู้ ความก้าวหน้างอกงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. อัตตสัมมาปณิธิ *ตั้งตนไว้ถูกวิถี* คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พร่าส่าย ไม่ไถลเชือนแช

๔. ปุพเพกตปุญญตา *มีทุนดีได้เตรียมไว้* ทุนดีส่วนหนึ่งคือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนิชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุข และก้าวสู่ความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๓๑/๔๑)

ข. หลักความสำเร็จ

ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้น ๆ ที่เรียกว่า *อิทธิบาท* (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ *มีใจรัก* คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จ ๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ ***พากเพียรทำ*** คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ *เอาจิตฝักใฝ่* ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อย ๆ เสมอ ๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา *ใช้ปัญญาสอบสวน* คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทั่ว ๆ ไป อาจจำสั้น ๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และ ทำงานด้วยปัญญา

(ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓)

ค. หลักเผล็ดโพธิญาณ

ดำเนินตามพระพุทธปฏิปทา ด้วยการปฏิบัติตามธรรม ๒ อย่างที่เป็นเหตุให้พระองค์บรรลุสัมโพธิญาณ เรียกว่า *อุปัญญาตธรรม* (ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง) คือ

๑. อสนฺตุฏฺฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ *ไม่สันโดษในกุศลธรรม* คือ ไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอ ในการสร้างสรรค์ความดีและสิ่งที่ดี

๒. อปฺปฏิวาณิตา จ ปธานสฺมึ *บำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ* คือ เพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ยอมถอยหลัง ไม่ยอมแพ้ ไม่ยอมท้อถอยต่ออุปสรรคและความเหนื่อยยากลำบาก

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๗/๒๒๓)

๑๐. คนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ
(ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่จะเรียกว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ขั้นหาและรักษาสมบัติ

ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า *ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ ประการ**

๑. อุฏฐานสัมปทา *ถึงพร้อมด้วยความหมั่น* คือ ขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนิชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตรา หาวิธีการที่เหมาะที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๔ หน้า ๑๐๕

๒. อารักขสัมปทา *ถึงพร้อมด้วยการรักษา* คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา *คบหาคนดีเป็นมิตร* คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้น่าเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา *เลี้ยงชีวิตแต่พอดี* คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

(องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๑๔๔/๒๘๙)

ข. ขั้นแจงจัดสรรทรัพย์

เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า *โภควิภาค* ๔ คือ

- เอเกน โภเค ภุญฺเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตนเลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๗/๒๐๒)

ค. ขั้นจับจ่ายกินใช้

พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่าการที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก *โภคาทิยะ* (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดจากภยันตราย

๔. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) *ญาติพลี* สงเคราะห์ญาติ

(๒) *อติถิพลี* ต้อนรับแขก

(๓) *ปุพพเปตพลี* ทำบุญหรือสักการะอุทิศให้ผู้ล่วงลับ

(๔) *ราชพลี* บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) *เทวตาพลี* ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๑/๔๘)

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถ ก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก สังคหวัตถุ (ในบทที่ ๔) เป็นต้น

๑๑. คนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่จะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ

คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้น ๆ ว่า *สุขของคฤหัสถ์ (กามโภคีสุข)* ๔ คือ

๑. อัตถิสุข ***สุขเกิดจากความมีทรัพย์*** คือ ความภูมิใจเอิบอิ่มและอุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. โภคสุข ***สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์*** คือ ความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์

๓. อนณสุข *สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้* คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. อนวัชชสุข *สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ* คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ*

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖๒/๙๑)

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ

คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นขั้น ๆ ได้ ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือ ประเภทที่ ๑๐ ใน ชาวบ้าน ๑๐ ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี *(เสียทั้ง ๓ ส่วน)*

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี *(เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)*

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย *(เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)*

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๕ หน้า ๑๐๕

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ *(เสีย ๓ ดี ๑)*

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ *(เสีย ๒ ดี ๒)*

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ *(เสีย ๑ ดี ๓)*

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ *(เสีย ๒ ดี ๑)*

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ *(เสีย ๑ ดี ๒)*

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังติด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโภคทรัพย์ได้ *(เสีย ๑ ดี ๓)*

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐสูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ

(องฺ.ทสก. ๒๔/๙๑/๑๘๘)

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่

คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ที่เรียกว่า *ฆราวาสธรรม** ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ *ความจริง* คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. ทมะ *ฝึกตน* คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. ขันติ *อดทน* คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง อดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔. จาคะ *เสียสละ* คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลภ ละทิฏฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

(ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๐๖

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง

คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัว และผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า *อารยวัฒิ* ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือขวนขวายให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื่อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้ได้ผลดี

(*องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๐/๔๗*)

จ. ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี

นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญงอกงาม สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติ ดังนี้

๑. น สาธารณทารสฺส *ไม่คบชู้สู่หามัวหมกมุ่นในทางเพศ*

๒. น ภุญฺเช สาธุเมกโก *ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว*

๓. น เสเว โลกายติกํ *ไม่พร่ำเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ*

๔. สีลวา *ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕*

๕. วตฺตสมฺปนฺโน *ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์*

๖. อปฺปมตฺโต *ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา*

๗. วิจกฺขโณ *มีวิจารณญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา*

๘. นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ *สุภาพ ไม่ดื้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น*

๙. สุรโต *เสงี่ยมงาม รักความประณีต สะอาดเรียบร้อย*

๑๐. สขิโล มุทุ *พูดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย*

๑๑. สงฺคเหตา จ มิตฺตานํ *มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย*

๑๒. สํวิภาคี *เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป*

๑๓. วิธานวา *รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี*

๑๔. ตปฺเปยฺย *บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม*

๑๕. ธมฺมกาโม *ใคร่ธรรม รักความสุจริต*

๑๖. สุตาธโร *อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ*

๑๗. ปริปุจฺฉโก *ชอบสอบถามค้นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป*

(ขุ.ชา. ๒๘/๙๔๙/๓๓๒)

๑๒. คนไม่หลงโลก

(ชีวิตที่ไม่ถลำพลาด)

บุคคลที่ไม่ประมาทมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่าง ๆ อันมีประจำอยู่กับโลกและชีวิตเป็นคติธรรมดา ดังนี้

ก. รู้ทันโลกธรรม

คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า *โลกธรรม* (ธรรมดาของโลกหรือความเป็นไปตามคติธรรมดา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ชื่นชม	*ขมขื่น*
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ

๓. ได้ยศ ๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ ๖. นินทา
๗. สุข ๘. ทุกข์

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือที่ชื่นชมน่าปรารถนา น่าชอบใจ คนทั่วไปอยากได้ เรียกว่า **อิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง ที่ขมขื่น ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า **อนิฏฐารมณ์** พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษาและแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกันก็แต่การวางใจและการปฏิบัติตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. **ปุถุชนผู้ไม่มีการศึกษา ไม่รู้จักฝึกอบรมตน** ย่อมไม่เข้าใจ ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลืมตน ยินดียินร้าย คราวได้ก็หลงใหลมัวเมา หรือลำพองจนเหลิงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ยหมดกำลังหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำย่ำยีจิต ฟูยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์โศก

๒. **ส่วนผู้มีการศึกษา เป็นอริยสาวก** รู้จักพิจารณารู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตนล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่เหลิงในสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ

ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิฏฐารมณ์เป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน และใช้อิฏฐารมณ์เป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงาม และบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป

(องฺ.อฏฺฐก. ๒๓/๙๖/๑๕๙)

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต

คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสภาวะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์ อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิต ที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า *เทวทูต* (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพยายม) ๕ อย่าง คือ

๑. เด็กอ่อน ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านี้

๒. คนแก่ ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้

๓. คนเจ็บ ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น

๔. คนต้องโทษ ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์

๕. คนตาย ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสานทัณฑสถาน และโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มิให้มีใจหดหู่หรือหวาดกลัว

แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะได้เกิดความสังเวช เร่งขวนขวายประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท

(ม.อุ. ๑๔/๕๐๗/๓๓๕)

ค. คำนึงสูตรแห่งชีวิต

แม้ไม่ใช่เวลาที่มองเห็นเทวทูต ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอตามหลักที่เรียกว่า *อภิณหปัจจเวกขณ์* (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเนือง ๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ชราธัมมตา *ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้*

๒. พยาธิธัมมตา *ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไข้ไปได้*

๓. มรณธัมมตา *ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้*

๔. ปิยวินาภาวตา *ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจักต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักชอบใจไปทั้งสิ้น*

๕. กัมมัสสกตา *ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น*

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งขวนขวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๗/๘๑)

หมวดสาม

คน กับ คน

๑๓. คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. คู่สร้างคู่สม

มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ยืดยาว เรียกว่า *สมชีวิธรรม* ๔ ประการ คือ

๑. สมสัทธา *มีศรัทธาสมกัน* เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิดความเชื่อถือหรือหลักการต่าง ๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากันลงกันได้

๒. สมสีลา *มีศีลสมกัน* คือความประพฤติ ศีลธรรม จรรยามารยาท พื้นฐานการอบรมพอเหมาะสอดคล้อง ไปกันได้

๓. สมจาคา *มีจาคะสมกัน* มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. สมปัญญา *มีปัญญาสมกัน* รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๕๕/๘๐)

ข. คู่ชื่นชมคู่ระกำ

หรือ คู่บุญคู่กรรม คือคู่ครองที่มีคุณธรรม ลักษณะนิสัย ความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่นก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง *ภรรยา* ประเภทต่าง ๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. วธกาภริยา *ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต* คือ ภรรยาที่มิได้อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และคิดทำลายสามี

๒. โจรีภริยา *ภรรยาเยี่ยงโจร* คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. อัยยาภริยา *ภรรยาเยี่ยงนาย* คือ ภรรยาที่เกียจคร้าน ไม่ใส่ใจการงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. มาตาภริยา *ภรรยาเยี่ยงมารดา* คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยัดรักษา

๕. ภคินีภริยา *ภรรยาเยี่ยงน้องสาว* คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดังน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. สขีภริยา *ภรรยาเยี่ยงสหาย* คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตภักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดี มีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. ทาสีภริยา *ภรรยาเยี่ยงนางทาสี* คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ใต้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี ก็อดทน ไม่แสดงความโกรธตอบ

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๖๐/๙๒)

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นอยู่ ตนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก่หญิงประเภทใดเป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่

แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

ค. คู่ศีลธรรมคู่ความดี

เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือน คือ *ฆราวาสธรรม ๔ ประการ มาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้***

๑. สัจจะ *ความจริง* คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๖ หน้า ๑๐๖

๒. **ทมะ** ***ฝึกตน*** คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดดัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีงามยิ่งขึ้นไป

๓. **ขันติ** ***อดทน*** คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วู่วาม ทนต่อความล่วงล้ำก้ำเกิน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน

๔. **จาคะ** ***เสียสละ*** คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่ใจแคบ

(สํ.ส. ๑๕/๘๔๕/๓๑๖)

ง. คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน

สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย *ทิศเบื้องหลัง คือ**

สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา

๒. ไม่ดูหมิ่น

๓. ไม่นอกใจ

๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน

๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

๓. ไม่นอกใจ

๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เอางานทุกอย่าง

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๑/๒๐๔)

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา

สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกอย่างหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่งสามีพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ

๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางคราวก่อปัญหาให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ

๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ

๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัสและเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

(นัย สํ.สฬ. ๑๘/๔๖๒/๒๙๗)

๑๘.

คนรับผิดชอบตระกูล
(หัวหน้าครอบครัวที่ดี)

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่น ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่

โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า *กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔* อย่าง คือ

๑. นัฏฐคเวสนา ของหายของหมด รู้จักหามาไว้

๒. ชิณณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

๓. ปริมิตปานโภชนา รู้จักประมาณในการกิน การใช้

๔. อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๕๙/๓๓๗)

ข. บูชาคนที่เหมือนไฟ

บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติดุจพวกนับถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า *อัคคิปาริจริยา* (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ ดุจไฟบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

๑. อาหุไนยัคคิ *ไฟที่ควรแก่ของคำนับ* ได้แก่ บิดามารดา

๒. คหปตัคคิ *ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน* ได้แก่ บุตร ภรรยา และคนในปกครอง

๓. ทักขิไณยัคคิ *ไฟทักขิไณย* ได้แก่ บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๙)

ค. ใส่ใจบุตรธิดา

ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก *บุตร* ๓ ประเภท และให้การศึกษาอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาตบุตร *บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา* ดีเลิศกว่าพ่อแม่

๒. อนุชาตบุตร *บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา* เสมอด้วยพ่อแม่

๓. อวชาตบุตร *บุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดา* เสื่อมทรามทำลายวงศ์ตระกูล

(ขุ.อิติ. ๒๕/๒๕๒/๒๗๙)

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน

คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน *ทิศเบื้องหน้า** ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว

๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๘/๒๐๒)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็นราษฎรที่ดีของรัฐด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดี ตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

๑๕. คนสืบตระกูล (ทายาทที่ดี)

ผู้เป็นทายาท นอกจากจะรับทรัพย์สมบัติและวงศ์ตระกูลมารักษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูล มาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นทายาทที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า

ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นดุจประตูชัยอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า *วัฒนมุข ๖** ต่อไปนี้

๑. อาโรคยะ *รักษาสุขภาพดี* มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้งจิตและกาย

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๗ หน้า ๑๐๖

๒. **ศีล** *มีระเบียบวินัย* ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

๓. **พุทธานุมัต** *ได้คนดีเป็นแบบอย่าง* ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน

๔. **สุตะ** *ตั้งใจเรียนให้รู้จริง* เล่าเรียนค้นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ใฝ่สดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน

๕. **ธรรมานุวัติ** *ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม* ดำรงมั่นในสุจริตทั้งชีวิตและงานดำเนินตามธรรม

๖. **อลีนตา** *มีความขยันหมั่นเพียร* มีกำลังใจแข็งกล้า ไม่ท้อถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป

(ขุ.ชา. ๒๗/๘๔/๒๗)

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม

หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โภคทรัพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า *อบายมุข* ๖ ประการ คือ

๑. **ติดสุรายาเมา** ซึ่งมีโทษ ๖

๑. ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ

๒. ก่อการทะเลาะวิวาท

๓. ทำลายสุขภาพ

๔. เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง

๕. ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย

๖. ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เป็นการไม่รักษาตัว

๒. เป็นการไม่รักษาลูกเมีย

๓. เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ

๔. เป็นที่ระแวงสงสัย

๕. เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ

๖. เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้อง และเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เต้นรำที่ไหน ขับร้อง ดนตรี ที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

๑. เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร

๒. เมื่อแพ้ ก็เสียดายทรัพย์ที่เสียไป

๓. ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ

๔. เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ

๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง

๖. ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. **มั่วสุมมิตรชั่ว** ซึ่งมีโทษทำให้กลายไปเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. **มัวแต่เกียจคร้าน** ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยน ไม่ทำการงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเช้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำการงาน

(ที.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖)

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี

คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึงเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน *ทิศเบื้องหน้า ดังนี้**

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๙/๒๐๒)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูก ๆ คือเด็กทั้งหลายเป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะทำให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ๗ ประการ ดังนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

*ดูคำอธิบายใน **หมวดนำ** คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ*

๑๖.
คนที่จะคบหา
(มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญ ๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบคนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันและกันระหว่างมิตรสหายดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม

พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร *(มิตรปฏิรูปก์)* ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปอกลอก ขนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว **(หรชน*)** มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

๒. ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๙ หน้า ๑๐๗

๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน

๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด *(วจีบรม)* มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย

๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย

๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้

๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ *(อนุปิยภาณี)* มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วก็เออออ

๒. จะทำดีก็เออออ

๓. ต่อหน้าสรรเสริญ

๔. ลับหลังนินทา

๔. คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔

๑. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา

๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน

๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น

๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. มิตรแท้

พึงรู้จักมิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง ***(สุหทมิตร)*** **๔ ประเภท ดังนี้**

๑. ***มิตรอุปการะ*** (อุปการก์) มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. ***มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์*** (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔

๑. บอกความลับแก่เพื่อน

๒. รักษาความลับของเพื่อน

๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง

๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. ***มิตรแนะนำประโยชน์*** (อัตถักขายี) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. ***มิตรมีใจรัก*** (อนุกัมปี)* มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

๒. เพื่อนมีสุข พลอยแช่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๐ หน้า ๑๐๗

๓. เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไขให้

๔. เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

(ที.ปา. ๑๑/๑๙๒/๒๐๑)

ค. มิตรต่อมิตร

พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือน *ทิศเบื้องซ้าย ดังนี้**

พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน

๒. พูดจามีน้ำใจ

๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย

๕. ซื่อสัตย์จริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน

๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน

๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้

๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก

๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๒/๒๐๔)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

๑๗.

คนงาน-นายงาน
(ลูกจ้าง-นายจ้าง)

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ข้อที่ว่าด้วย ***ทิศเบื้องล่าง**** ดังนี้

ก. นายจ้าง

พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ

๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

๔. มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงาน
มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน

๒. เลิกงานทีหลัง

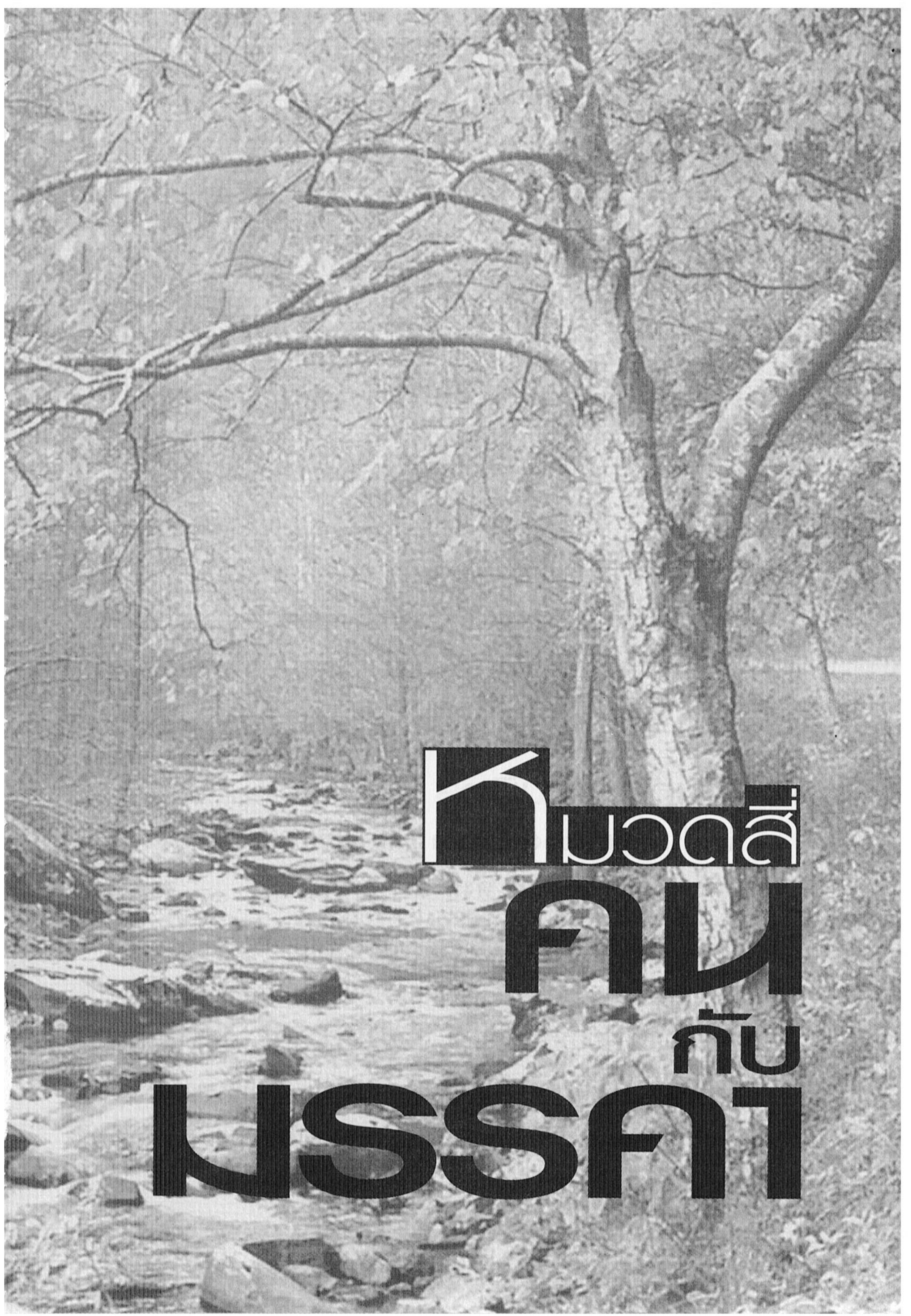
๓. เอาแต่ของที่นายให้

๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

๕. นำความดีของนายงานและกิจการไปเผยแพร่

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๓/๒๐๕)

หมวดสี่
คน
กับ
มรรคา

๑๘. คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษา

(ครู อาจารย์ หรือผู้แสดงธรรม)

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติ ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร

คือ ประกอบด้วยองค์คุณของ *กัลยาณมิตร* หรือ *กัลยาณมิตรธรรม* ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย *น่ารัก* คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครุ *น่าเคารพ* คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย *น่าเจริญใจ* คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ่ยอ้างและรำลึกถึงด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจและภาคภูมิใจ

๔. วตฺตา *รู้จักพูดให้ได้ผล* คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกฺขโม *อดทนต่อถ้อยคำ* คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำล่วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ อดทนฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์*

๖. คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา *แถลงเรื่องล้ำลึกได้* คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย *ไม่ชักนำในอฐาน* คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๓๔/๓๓)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๑ หน้า ๑๐๗

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้

โดยตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า *ธรรมเทศกธรรม* ๕ ประการ คือ

๑. อนุบุพพิกถา *สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ* คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความง่ายยากลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทัสสาวี *จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล* คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยักเยื้องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยตา *ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี* คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. อนามิสันดร *ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส* คือ สอนเขามิใช่มุ่งที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อนุปหัจจ์* *วางจิตตรงไม่กระทบตนและผู้อื่น* คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขี่ผู้อื่น

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๒ หน้า ๑๐๗

ค. มีลีลาครูครบทั้งสี่

ครูที่สามารถมีลีลาของนักสอน ดังนี้

๑. สันทัสสนา *ชี้ให้ชัด* จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา *ชวนให้ปฏิบัติ* คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้งในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา *เร้าให้กล้า* คือ ปลุกใจให้คึกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. สัมปหังสนา *ปลุกให้ร่าเริง* คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสดชื่น แจ่มใสเบิกบานใจ ให้ผู้ฟังแช่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่าย ๆ ว่า สอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า ร่าเริง

(เช่น ที.สี. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม

เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเองด้วยลักษณะการสอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา

๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง

๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้นๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็นความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น

(องฺ.ติก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์

คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรมเสมือนเป็น *ทิศเบื้องขวา** ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี

๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดี มีความสุขความเจริญ**

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

** ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๓ หน้า ๑๐๗

๑๙.
คนผู้เล่าเรียนศึกษา
(นักเรียน นักศึกษา นักค้นคว้า)

คนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะพึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่จะประสบความสำเร็จ คือ **จักร ๔*** และ **อิทธิบาท ๔*** แล้ว ยังมีหลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก ดังต่อไปนี้

ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา

คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น *ปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ* ๒ ประการ ดังนี้

๑. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้น

---

* ดู บทที่ ๑๐

ให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักพึ่งพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักพึ่งตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พึ่งของผู้อื่น

(ม.มู. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา

เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษา* ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นทุนที่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้

๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล

๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

๗. ฉลาดคิดแยบคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ดูคำอธิบายใน หมวดนำ คนกับความเป็นคน ๑. คนผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา

ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก *วุฒิธรรม** (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. สัปปุริสสังเสวะ *เสวนาผู้รู้* คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

๒. สัทธัมมัสสวนะ *ฟังดูคำสอน* คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรงและจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้าหมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๔ หน้า ๑๐๘

๓. โยนิโสมนสิการ *คิดให้แยบคาย* คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ *ปฏิบัติให้ถูกหลัก* นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและตริตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น

(องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

๖. ศึกษาให้เป็นพหูสูต

คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหูสูตในด้านนั้นด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ *องค์คุณของพหูสูต* (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสสุตา *ฟังมาก* คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่านสั่งสมความรู้ในด้านนั้นไว้ให้มากมายกว้างขวาง

๒. ธตา *จำได้* คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. **วจสา ปริจิตา** ***คล่องปาก*** คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดขึ้นแจงแถลงได้

๔. **มนสานุเปกขิตา** ***เจนใจ*** คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. **ทิฏฐิยา สุปฏิวิทธา** ***ขบได้ด้วยทฤษฎี*** คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผลและความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั้นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่นๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นปรุโปร่งตลอดสาย

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. เคารพผู้จุดประทีปปัญญา

ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ พึงแสดงคารวะนับถือตามหลักปฏิบัติในเรื่องทิศ ๖ ข้อว่าด้วย *ทิศเบื้องขวา ดังนี้***

๑. ลุกต้อนรับ แสดงความเคารพ

๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รับใช้ ปรึกษา ซักถาม รับคำแนะนำ เป็นต้น

๓. ฟังด้วยดี ฟังเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา

๔. ปรนนิบัติ ช่วยบริการ

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

๒๐.
คนใกล้ชิดศาสนา
(อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชน มีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ

โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น *ทิศเบื้องบน ดังนี้**

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๘/๒๐๖)

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

ข. กระทำบุญ

คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า *บุญกิริยาวัตถุ* (เรื่องที่จัดว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่าง คือ

๑. **ทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ

๒. **สีลมัย** ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ

๓. **ภาวนามัย** ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิ และปัญญา

และควรเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. **อปจายนมัย** ทำบุญด้วยการประพฤติสุภาพอ่อนน้อม

๕. **ไวยาวัจมัย** ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ให้บริการบำเพ็ญประโยชน์

๖. **ปัตติทานมัย** ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี

๗. **ปัตตานุโมทนามัย** ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น

๘. **ธัมมัสสวนมัย** ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ

๙. **ธัมมเทสนามัย** ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม์ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ

(ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๐; ที.อ. ๓/๒๔๖)

ค. คุ้นพระศาสนา

ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า *อุบาสกธรรม* ๗ ประการ คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอธิศีล คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลขั้นสูงขึ้นไป

๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และปูนกลาง*

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน

๖. ไม่แสวงหาทักขิไณยภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

---

* ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่ จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า *นวกะ* ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า *มัชฌิมะ* ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า *เถระ*

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นที่ต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(องฺ.สตฺตก. ๒๓/๒๗/๒๖)

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ

อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า *อุบาสกธรรม* ๕ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าขลัง ศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักขิไณยนอกหลักคำสอน

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา*

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๗๕/๒๓๐)

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า

กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า *อารยวัฒิ* ๕ ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. **ศรัทธา** เชื่อถูกหลักพระศาสนา ไม่งมงายไขว้เขว

๒. **ศีล** ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๕ หน้า ๑๐๘

๓. สุตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น

๔. จาคะ เผื่อแผ่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย

๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้

(องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๖๓-๔/๙๑-๒)

๒๑.
คนสืบศาสนา
(พระภิกษุ)

พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอน สืบต่อพระพุทธศาสนา มีคุณธรรมและหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติมากมาย แต่ในที่นี้จะแสดงไว้เฉพาะหน้าที่ที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์ และข้อเตือนใจในทางความประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ก. อนุเคราะห์ชาวบ้าน

พระสงฆ์อนุเคราะห์คฤหัสถ์ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือน *ทิศเบื้องบน ดังนี้**

๑. ห้ามปรามสอนให้เว้นจากความชั่ว

๒. แนะนำสั่งสอนให้ตั้งอยู่ในความดี

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๘ หน้า ๑๐๖

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี

๔. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง

๕. ชี้แจงอธิบายทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขความเจริญ

(ที.ปา. ๑๑/๒๐๔/๒๐๖)

ข. หมั่นพิจารณาตนเอง

คือ พิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอตามหลัก *ปัพพชิต-อภิณหปัจจเวกขณ์* (ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนือง ๆ) ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สลัดแล้วซึ่งฐานะ ควรเป็นอยู่ง่าย จะจู้จี้ถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้*

๒. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ ควรทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย และบริโภคปัจจัย ๔ โดยพิจารณา ไม่บริโภคด้วยตัณหา*

๓. เรามีอากัปกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อาการกิริยาใด ๆ ของสมณะ เราต้องทำอาการกิริยานั้น ๆ และยังจะต้องปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไปกว่านี้*

๔. ตัวเราเองยังติเตียนตัวเราเองโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

---

* ดู บันทึกท้ายเล่ม ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐๘

๕. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังติเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่

๖. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น

๗. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

๘. วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

๙. เรายินดีในที่สงัดอยู่หรือไม่

๑๐. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถาม ในกาลภายหลัง

(องฺ.ทสก. ๒๔/๔๘/๙๑)

๒๓.
คนถึงธรรม
(ผู้หมดกิเลส)

หยาดน้ำไม่ติดใบบัว วารีไม่ติดปทุม ฉันใด มุนีย่อมไม่ติดในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน และในอารมณ์ที่ได้รับรู้ ฉันนั้น

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๑๓/๔๙๓)

ผู้ถึงธรรม ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว ไม่พร่ำเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ดำรงอยู่ด้วยสิ่งที่เป็นปัจจุบัน ฉะนั้นผิวพรรณจึงผ่องใส

ส่วนชนทั้งหลายผู้ยังอ่อนปัญญา เฝ้าแต่ฝันเพ้อถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง และหวนละห้อยถึงความหลังอันล่วงแล้ว จึงซูบซีดหม่นหมองเสมือนต้นอ้อสด ที่เขาถอนทิ้งขึ้นทิ้งไว้ที่ในกลางแดด

(สํ.ส. ๑๕/๒๒/๗)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุคอยกังวลว่า นี้ของเรา นี้ของคนอื่น ผู้นั้นไม่ต้องเผชิญกับเจ้าตัว **"ของข้า"** จึงไม่เศร้าโศกว่า ของเราไม่มี, เขาไม่กระวนกระวาย ไม่ติดข้อง ไม่หวั่นไหว เป็นผู้สม่ำเสมอในที่

ทั้งปวง เมื่อเขาไม่หวั่นไหว มีความรู้แจ้งชัด จึงปราศจากความรู้สึกปรุงแต่งใดๆ เขาเลิกรำพึงรำพันหมดแล้ว จึงมองเห็นแต่ความปลอดโปร่งในที่ทุกสถาน

(ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๒/๕๑๙)

ผู้ถึงธรรมดับกิเลสเสียได้ อยู่สบายทุกเวลา ผู้ใดไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เขาจะเย็นสบาย ไม่มีที่ให้กิเลสตั้งตัวได้

ตัดความติดข้องเสียให้หมด กำจัดความกระวนกระวายในหทัยเสียให้ได้ พักจิตได้แล้ว จึงถึงความสงบใจอยู่สบาย

(องฺ.ติก. ๒๐/๔๗๔/๑๗๕)

ถาม : นี่แน่ะพระ ท่านไม่มีทุกข์บ้างหรือ ท่านไม่มีความสนุกบ้างหรือ ท่านนั่งอยู่คนเดียวไม่เบื่อหน่ายบ้างหรือ ?

ตอบ : นี่แน่ะท่านผู้ยิ่งใหญ่ ข้าพเจ้าไม่มีความทุกข์หรอก ความสนุกข้าพเจ้าก็ไม่มี ถึงข้าพเจ้าจะนั่งอยู่คนเดียว ก็หามีความเบื่อหน่ายไม่

ถาม : นี่แน่ะพระ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีทุกข์ ทำอย่างไรท่านจึงไม่มีความสนุก ทำอย่างไรท่านนั่งคนเดียว จึงไม่หงอยเหงาเบื่อหน่าย

ตอบ : คนมีความทุกข์นั่นแหละ จึงมีความสนุก คนมีความสนุกนั่นแหละ จึงมีความทุกข์ พระไม่มีทั้งสนุก ไม่มีทั้งทุกข์ เรื่องเป็นอย่างนี้ จงเข้าใจเถิดนะท่าน

(สํ.ส. ๑๕/๒๖๘/๗๖)

ความวุ่นง่านหงุดหงิด ย่อมไม่มีในใจของพระอริยะผู้ผ่านพ้นไปแล้วจากการ (คิดกังวล) ที่จะได้เป็น จะไม่ได้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ท่านปราศจากภัย มีแต่สุข ไม่มีโศก แม้แต่เทวดาก็มองใจท่านไม่ถึง

(ขุ.อุ. ๒๕/๖๕/๑๐๑)

ผู้ถึงธรรมไม่มีกิจ เพราะผู้ถึงธรรมทำกิจเสร็จแล้ว คนว่ายน้ำยังหาที่หยั่งไม่ได้ ตราบใด ก็ต้องเอาตัวกระเสือกกระสนไปจนเต็มที่ ตราบนั้น แต่พอหาที่หยั่งพบ ขึ้นยืนบนบกได้แล้ว ก็ไม่ต้องพยายาม เพราะเขาข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว

(สํ.ส. ๑๕/๒๓๑/๖๕)

ยังเป็นอยู่ก็ไม่เดือดร้อน เวลาจะตายก็ไม่เศร้าโศก ถ้าเป็นปราชญ์มองเห็นที่หมายแล้วไซร้ ถึงอยู่ท่ามกลางโลกที่โศกก็หาโศกไม่

(ขุ.อุ. ๒๕/๑๐๘/๑๔๒)

จะไปไหน ก็ไม่หวาด จะนอนไหน ก็ไม่หวั่น ทั้งคืนวันไม่มีเดือดร้อนใจ อะไรที่จะสูญเสียก็ไม่เห็นที่ไหนในโลก ดังนั้นจนหลับไป ก็มีแต่ใจหวังดีที่คิดปรานีช่วยปวงสัตว์

(สํ.ส. ๑๕/๔๕๔/๑๖๒)

คาเม วา ยทิ วารญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั้นไซร้คือสถานอันรื่นรมย์

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๘)

บันทึกท้ายเล่ม

ที่มาท้ายหมวดธรรมแต่ละหมวดในหนังสือนี้ ได้แสดงไว้หมวดละที่มาเดียว พอเป็นหลักฐานเท่านั้น ส่วนความหมายและคำอธิบาย ได้ขยายบ้าง ย่อบ้าง ตามสมควร และได้ตรวจสอบกับที่มาแห่งอื่นๆ ด้วย ทั้งในพระไตรปิฎก และอรรถกถา แต่ไม่อาจแสดงที่มาไว้ให้ครบถ้วน เพราะจะทำให้หนังสือนี้มีลักษณะเป็นตำรามากเกินไป อย่างไรก็ดี มีข้อความบางตอนที่ควรสังเกต ขอชี้แจงไว้เป็นพิเศษ ดังนี้ :-

๑. ใน **สัปปุริสธรรม ๗** ประการ **ธัมมัญญุตา** ยังมีความหมายอีกแง่หนึ่งว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไร ก็จับหลักจับสาระมองเห็นเนื้อแท้ของสิ่งหรือเรื่องราวนั้นได้ **อัตถัญญุตา** มีความหมายว่า เมื่อเห็นหรือได้ยินได้ฟังอะไรก็เข้าใจความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แนวทางที่จะขยายความของสิ่งนั้นเรื่องนั้นได้ ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นแกนของสัปปุริสธรรมทั้งหมด

๒. ใน **อธิปไตยสูตร** *(องฺ.ติก. ๒๐/๔๗๙/๑๘๖)* พระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายของ **อธิปไตย ๓** เฉพาะในแง่การปฏิบัติธรรม

ของพระภิกษุ แต่ความหมายเช่นนั้นอาจถือได้ว่า เป็นคำอธิบายเฉพาะกรณี หรือเป็นตัวอย่าง ดังจะเห็นว่า **ธรรมาธิปไตย** เป็นธรรมข้อหนึ่งของ**พระเจ้าจักรพรรดิ** (ดูบทที่ ๗) เป็นคุณสมบัติของนักปกครอง เช่นเดียวกับที่เป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า *(องฺ.ติก. ๒๐/๔๕๓/๑๒๙; องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๓๓/๑๖๙)* ใน *วิสุทฺธิมคฺค (๑/๑๒, ๑๖)* ท่านจำแนกศีลเป็น ๓ ประเภท ตาม **อธิปไตย ๓** นี้ นอกจากนั้น พระอรรถกถาจารย์มักใช้ **อัตตาธิปไตย** และ**โลกาธิปไตย** เป็นคำอธิบายความหมายของ**หิริ** และ**โอตตัปปะ** *(ที.อ. ๓/๒๑๕; ม.อ. ๒/๔๒๒; อิติ.อ. ๒๐๕; ชา.อ. ๑/๑๙๘)* ส่วนในหนังสือนี้ ได้นำมายักเยื้องอธิบายในแง่ของการปกครองทั้ง ๓ ข้อ เพราะเข้ากับเรื่องนี้ได้ดี และให้มองเห็นประโยชน์อีกด้านหนึ่ง

๓. **จักรวรรดิวัตร** ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่ในหนังสือนี้จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ เป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกกันว่า **จักรวรรดิวัตร ๑๒** ดังรู้จักกันมากนั้น ท่านนำมาจากอรรถกถา (ที.อ. ๓/๔๖)

๔. **ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม** นี้ ปรุงรูปศัพท์ตามบาลี ส่วนที่ท่านให้ชาวบ้านจำง่ายๆ พูดกันมาติดปากว่า **ทิฏฐธัมมิกัตถ-ประโยชน์** คำว่า **ประโยชน์** เป็นคำสร้อยเติมไว้ให้คล่องปากเท่านั้น เพราะตรงกับ **อัตถะ** ที่มีอยู่แล้วนั่นเอง

๕. ใน **สุขของคฤหัสถ์ ๔** สุขข้อสุดท้ายที่แปลกันมาว่า ***"สุขเกิดจากประกอบการงานที่ปราศจากโทษ"*** ชวนให้เข้าใจ

จำกัดเฉพาะการงานอาชีพเท่านั้น แต่ตามพระบาลีท่านหมายถึงกรรมดีทางไตรทวาร ในที่นี้จึงยักเยื้องคำแปลเสียใหม่เพื่อให้เข้าใจตรงตามพระบาลี (สุขเกิดจากการงานอาชีพสุจริต รวมอยู่ในสุขข้อที่ ๑ แล้ว)

๖. เมื่อว่าเต็มความหมาย **ฆราวาสธรรม** ใช้สำหรับการครองชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้าน และตามบาลีเดิมเรียกว่า **ฆรเมสิธรรม** *(ธรรมของผู้แสวงเรือน)* อนึ่ง ในที่นี้ **ทมะ** ท่านหมายเอาปัญญา **ขันติ** ท่านหมายเอาความเพียร *(มาใน ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๑/๓๖๑ ด้วย; สํ.อ. ๑/๓๙๑; สุตฺต.อ. ๑/๓๒๓)*

๗. ในบาลีเดิม เรียกว่า **อัตถทวาร** *(ประตูแห่งประโยชน์)* อรรถกถา อธิบาย **อัตถ** ว่า ได้แก่ "วุฒิ" ส่วน **ทวาร** มีคำไขความว่า "**ปมุข**" หรือ "**มุข**" จึงเรียกว่า **วุฒิมุข** ก็ได้ สำหรับ "วุฒิ" นั้น คนไทยคุ้นกับคำว่า **วัฒน** ซึ่งเป็นไวพจน์ ในที่นี้จึงใช้คำว่า **วัฒนมุข** *(ปากช่องแห่งความเจริญ)*

๘. บุคคลทั้งหลายในสังคมที่แวดล้อมตัวเราอยู่ ซึ่งเราควรจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา พระพุทธเจ้าตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า **ทิศ ๖** เพราะเป็นดุจด้านต่างๆ ของเทศะที่อยู่รอบตัวเรา กล่าวคือ

๑. ทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา

๒. ทิศเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่ ครูอาจารย์

๓. ทิศเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยา หรือคู่ครอง

๔. ทิศเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย

๕. ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน

๖. ทิศเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์

๙. **หรชน** เป็นศัพท์ตัดทอน บาลีเดิมเป็น **อญฺญทตฺถุหร**

๑๐. **อนุกมฺปี** บาลีเดิมเป็น **อนุกมฺปก**

๑๑. ใน **องค์คุณของกัลยาณมิตร ๗ ข้อ ๕ วจนกฺขโม** คำบาลีท่านมุ่งความหมายว่า อดทนต่อคำพูดของผู้อื่น คือ รับฟังคำตำหนิวิพากษ์วิจารณ์ได้ และพร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน (ดูความหมายใน *องฺ.อ. ๓/๒๐๐* และตัวอย่างใน *สํ.อ. ๑/๑๔๕*)

๑๒. คำบาลี ๕ ข้อนี้ เป็นรูปที่ปรุงใหม่ ตามบาลีแท้เป็น **๑. อนุปุพฺพิกถํ ๒. ปริยายทสฺสาวี ๓. อนุทยตํ ปฏิจฺจ ๔. น อามิสนฺตโร ๕. อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปหจฺจ**

๑๓. หน้าที่ครูต่อศิษย์ ข้อที่ ๕ **สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ** อธิบายตามอรรถกถาว่า สอนให้เขาเอาวิชาความรู้ไปใช้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและคุ้มครองตนได้ ตลอดจนเมื่อศิษย์ไปทำมาหากินที่อื่นแล้ว อาจารย์ก็แนะนำแก่ผู้อื่นให้เกิดความเชื่อถือ ไปหาศิษย์นั้น *(ที.อ. ๓/๑๘๓)*

๑๔. **วุฒิธรรม** หรือ **วุฒิ ๔** นั้น ตามพระบาลีเรียกว่า **ปญฺญาวุฑฺฒิธมฺม** คือ ธรรมเครื่องเจริญแห่งปัญญา มิใช่ความเจริญทั่วๆ ไป ดังนั้น จึงนำมาจัดเข้าในหมวดการเรียนการศึกษา

๑๕. แปลรักษาศัพท์ว่า ***กระทำบุพการในศาสนานี้*** ดังนั้น จะแปลว่า *"ออกนำในการอุปถัมภ์และช่วยกิจการพระพุทธศาสนา"* ก็ได้

๑๖. คำอธิบายถือตาม *องฺ.อ. ๓/๓๙๕* แปลจากที่เรียนกันมาบ้าง

แถลงความเป็นมา

หนังสือนี้มีกำเนิดจากความคิดที่จะอนุโมทนาต่อศรัทธาและคุณงามความดี อันเป็นบุญจริยา ของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ไปช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของผู้เขียน ระหว่างพำนักอยู่ ณ ประเทศนั้นใน พ.ศ. ๒๕๑๙

เรื่องมีว่า เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๑๙ ผู้เขียนได้รับอาราธนาไปเป็นวิทยากรในวิชาฝ่ายพระพุทธศาสนา ณ สวอร์ทมอร์วิทยาลัย ในรัฐเพนน์ซิลเวเนีย โดยมี คุณบุญเลิศ โพธินี ร่วมเดินทางไปช่วยทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกร ระหว่างพำนักอยู่ ณ ที่นั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยในถิ่นใกล้เคียง คือตำบลที่ติดต่อกับสวอร์ทมอร์บ้าง ในเมืองฟิลาเดลเฟียบ้าง ตลอดถึงบางเมืองในรัฐนิวเจอร์ซี ได้ไปเยี่ยมเยียนและอุปถัมภ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านพาหนะ นอกจากนั้น ยังได้บริจาคปัจจัยทำบุญในโอกาสต่าง ๆ ด้วย ผู้เขียนได้เกิดความรู้สึกในเวลานั้นว่า การที่ท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งหลายไปถวายความอุปถัมภ์ด้วยภัตตาหาร และการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ก็นับเป็นความเกื้อกูลอย่างยิ่งอยู่แล้ว สำหรับปัจจัยที่บริจาค

ถวายนั้นตั้งใจว่าจะส่งผลานิสงส์กลับคืนให้แก่ผู้บริจาคด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะเกิดดอกออกผลเป็นบุญกุศลเพิ่มพูนคุณความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยที่ทั้งผู้บริจาคและผู้รับบริจาคได้มีส่วนบำเพ็ญจาคธรรมร่วมกัน

อาศัยความตั้งใจนี้ ประกอบกับความคิดพื้นเดิมที่ว่า น่าจะมีหนังสือแสดงหลักธรรมพื้น ๆ ง่าย ๆ ที่เหมาะแก่คฤหัสถ์ทั่วไปสักเล่มหนึ่ง สำหรับมอบให้เป็นประโยชน์ด้านความรู้ทางธรรม แก่ท่านผู้ศรัทธาซึ่งอยู่ห่างไกล พร้อมทั้งจะได้เผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนอื่น ๆ กว้างขวางออกไปด้วย อาศัยข้อปรารภนี้ ผู้เขียนจึงได้ใช้เวลาช่วงท้ายของการพำนักที่สวอร์ทมอร์ หลังจากทำหน้าที่วิทยากรให้แก่วิทยาลัยนั้นเสร็จสิ้นแล้ว รวบรวมเรียบเรียงหนังสือ **คู่มือดำเนินชีวิต** ขึ้น งานเรียบเรียง แม้จะได้ใช้หนังสือ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์** ที่ผู้เขียนจัดทำไว้ก่อนแล้วเป็นฐาน ก็ยังกินเวลาในการปรุงแต่ง ขัดเกลาคำอธิบาย และตรวจสอบความหมายตามคัมภีร์ อีกมิใช่น้อย เมื่อเขียนเสร็จยังไม่ทันได้พิมพ์ ก็เดินทางออกจากสวอร์ทมอร์เสียก่อน ต่อมาระหว่างพักอยู่ที่วัดวชิรธรรมปทีป นครนิวยอร์ค ตามคำอาราธนาของวัดนั้น จึงได้มีโอกาสจัดพิมพ์ขึ้นในรูปตัวพิมพ์ดีดโรเนียวเย็บเล่ม โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดวชิรธรรมปทีป และได้ใช้ทุน ซึ่งผู้ศรัทธาได้บริจาคถวายที่สวอร์ทมอร์ สมตามความตั้งใจ นอกจากนั้น ทางวัดวชิรธรรมปทีปเองก็ได้พิมพ์เผยแพร่เพิ่มเติมอีกส่วนหนึ่งด้วย ต่อมาทางเมืองไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าภาพอื่นบางราย ได้ขออนุญาต

บ้าง ถือวิสาสะบ้าง นำไปพิมพ์แจกในโอกาสต่างๆ นับว่าหนังสือได้แพร่หลายมากขึ้น

ทางด้านผู้เขียนเอง เมื่อกลับเมืองไทยแล้ว ก็ได้ปรับปรุง **คู่มือดำเนินชีวิต** จัดพิมพ์เป็นธรรมทานใหม่อีก ในเดือนมกราคม ๒๕๒๒ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ มีที่แก้ไขปรับปรุงจากเดิมเป็นอันมาก และได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า **ธรรมนูญชีวิต** หลังจากนั้น มีผู้ขอพิมพ์เผยแพร่อีก ๒-๓ ครั้ง เฉพาะในการพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ได้แก้ไขปรับปรุงอย่างมากตลอดเล่ม โดยมุ่งให้อ่านง่ายและจำง่ายยิ่งขึ้น[๑]

ขออนุโมทนา และอำนวยพรแก่พุทธศาสนิกชน ย่านใกล้เคียงสวอร์ทมอร์ ในฐานะที่ท่านเหล่านั้นเป็นเจ้าของศรัทธาและบุญจริยาที่เป็นแรงดลใจให้หนังสือเล่มน้อยนี้เกิดมีขึ้น และขออนุโมทนา **อาจารย์สิริ เพ็ชรไชย** ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์รับภาระเป็นไวยาวัจกรเพื่อการนี้โดยตลอด ขอทุกท่านจงเป็นผู้มีส่วนในความดีงาม และกุศลผลานิสงส์ ซึ่งจะพึงบังเกิดมีจากธรรมวิทยาทานนี้ทั่วกัน

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

---

[๑] กรมการศาสนาขอพิมพ์ใหม่ในชื่อว่า **พุทธจริยธรรม**

คาเม วา ยทิ วารญฺเญ นินฺเน วา ยทิ วา ถเล
ยตฺถ อรหนฺโต วิหรนฺติ ตํ ภูมิรามเณยฺยกํ

ไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าป่า ไม่ว่าที่ลุ่ม หรือที่ดอน
ท่านผู้ไกลกิเลสอยู่ที่ไหน ที่นั้นไซร้คือสถานอันรื่นรมย์

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๘/๒๘)

หลวงพ่อแก้ว

และพระพุทธรูปเก่าแก่ศักดิ์สิทธิ์ ภายในอุโบสถหลังเก่า

อุฏฺฐานวโต สติมโต สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ ฯ

ยศย่อมเจริญ แก่ผู้มีความหมั่น มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญแล้วจึงทำ ระวังดีแล้ว เป็นอยู่โดยธรรม และไม่ประมาท

(ขุ.ธ. ๒๕/๑๘)

อุโบสถวัดบัวแก้วศรัทธาธรรม

ธรรมนูญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม